

Minna Lampinen

**KARTOITUS 5 -VUOTIAIDEN HAASTA-
VASTA KÄYTÖKSESTÄ**
Toimintaehdotus päiväkodille

Opinnäytetyö
Sosionomi

2018

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tekijä/Tekijät	Tutkinto	Aika
Minna Lampinen	Sosionomi	Lokakuu 2018
Opinnäytetyön nimi		70 sivua 7 liitesivua
Kartoitus 5-vuotiaiden haastavasta käytöksestä Toimintaehdotus päiväkodille		
Toimeksiantaja		
Päiväkoti Touhula		
Ohjaaja		
Lehtori Virve Remes		
Tiivistelmä		
<p>Opinnäytetyön aiheena on haastavasti käyttäytyvät lapset päiväkodissa. Työssä tuodaan esille, miten haastava käyttäytyminen esiintyy, mistä se johtuu ja miten sitä voidaan ehkäistä, erityisesti tuodaan esiin kasvattajan rooli. Työssä tuodaan esiin myös lapsen osallisuuden mahdollistamista ja leikin tärkeyttä. Opinnäytetyön kehittämistehtävänä oli suunnitella päiväkotiin toimintaa 5-vuotiaille haastavasti käyttäytyville lapsille. Lisäksi tehtäväksi tuli löytää uusia toimintamalleja päiväkotiin. Liitteeksi suunniteltiin ideoita tuokioihin päiväkodin tarpeisiin. Opinnäytetyö on laadullinen eli kvalitatiivinen ja etnografinen tutkimus. Yhteistyökumppani ja tilaaja on eteläkymenlaaksolainen yksityinen päiväkotitoimintayritys. Aineisto on kerätty henkilökunnalta kyselyjen ja haastattelujen avulla, myös havainnointi on ollut yksi menetelmä. Alkukyselyllä kartoitettiin lähtötilanne ja toiveet. Haastattelujen avulla lisättiin tietoa. Loppukyselyssä pyydettiin palautetta pidetyistä tuokioista. Havainnoinnin avulla vahvistettiin näkemystä, havaintoja tehtiin tutkimusympäristöstä, työntekijöistä ja lapsista.</p> <p>Alkukyselyssä kävi ilmi, että päiväkodissa 5-vuotiaitten ryhmässä haastavasti käyttäytyviä lapsia on useampi. Haastava käytös ja nimenomaan melu nousivat esiin. Havainnoinnin avulla esiin nousi lisäksi liian isot lapsiryhmät ja toiminnan suunnittelemattomuus. Loppukyselyssä kiitosta saivat tuokiot, joissa käsiteltiin tunnetaitoja, anteeksipyytämistä ja esiintymistaitoja. Luovia toimintoja sisältäviä tuokioita pidettiin myös tärkeinä, kiitosta tuli juuri lapsilähtöisyydestä.</p> <p>Kasvattajan tehtävä on luoda puitteet hyvälle oppimiselle ja kasvuympäristölle. Se alkaa hyvästä suunnittelusta, jossa panostetaan pienryhmätoimintaan. Leikki on yksi pedagoginen toimintatapa, jossa kasvattajalla on tärkeä rooli. Leikin avulla lapsi oppii tärkeitä vuorovaikutustaitoja esikoulua varten. Kasvattaja voi tukea haastavasti käyttäytyvää lasta monin eri keinoin. Hän toimii myös roolimallina. Nämä ylläolevat asiat näkyvät myös tehdyssä toimintaohjeessa. Liitteenä olevat ideat tuokioiden teemoihin auttavat kasvattajia suunnittelemaan tuokioita ja kokonaisii teemaviikkoja päiväkotiin.</p>		
Asiasanat		
haastava käytös, leikkipedagogiikka, osallisuus, kasvattaja		

Author (authors)	Degree	Time
Minna Lampinen	Bachelor of Social Services	December 2016
Thesis title Survey on challenging in 5 -year-old children Policy proposal for the nursery school		70 pages 7 pages of appendices
Commissioned by Nursery Touhula		
Supervisor Virve Remes, Senior Lecturer		
<p>Abstract</p> <p>The topic of the thesis is challengingly behaving children in nursery school. The work brings forward how challenging behavior occurs, what causes it and how it can be prevented from happening. The role of the educator is specifically brought up. The work also brings up providing for the child's copartnership and the importance of play. The developmental assignment associated with the thesis is to plan activity for the challengingly behaving 5-year-old children in nursery school. In addition, discovering new approaches to be practiced in nursery school was a part of the assignment. Thus, ideas for activity sessions considering the needs of the nursery school were created. The thesis is a qualitative and ethnographic research. The partner and orderer it is a private nursery school in southern Kymenlaakso. The material was collected from the staff by using surveys and interviews, in addition, own observation was also used. The starting point and wishes were scanned through the initial survey. The interviews enhanced the amount of data. The final survey was used to receive feedback on the activity sessions that took place. Observation was used to strengthen the vision, observations were made on the research environment, on the employees and on the children.</p> <p>The initial survey revealed there were multiple challengingly behaving children in the age group of 5-year-olds. The challenging behavior and especially the noise brought it up. The observation also revealed too large groups of children and unplanned activities existed. The activity sessions on emotional skills, apologizing to others and performing skills were thanked for in the final survey. The sessions containing creativity were considered important as well and especially the children first -approach was appreciated.</p> <p>The job of the educator is to provide for good learning and developing environments. It begins with good planning focusing on small group activities. Play is one a pedagogic approach in which the educator has an important role. Through play, the child learns important interaction skills for pre-school. The educator can support the challengingly behaving child in multiple ways. He or she also acts as a role model. These things mentioned above are shown in the approach guide created as well. The attached ideas for the themes of the activity sessions assist the educators to plan sessions and entire theme weeks in a nursery school.</p>		
Keywords challenging behavior, pedagogy through play, copartnership, educator		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
1	5- VUOTIAS VARHAISKASVATUKSESSA.....	6
2	PEDAGOGINEN TOIMINTA.....	9
3	LEIKIN MERKITYS.....	10
4	OSALLISUUS.....	12
5	RYHMÄN MERKITYS VARHAISKASVATUKSESSA.....	15
6	ESIKOULUVALMIUS.....	18
6.1	Fyysinen kehitys.....	19
6.2	Psyykinen kehitys.....	20
6.3	Sosiaalinen kehitys.....	21
7	HAASTEET VARHAISKASVATUKSESSA.....	22
8	KUINKA TUKEA LASTA?.....	35
9	KASVATTAJA.....	40
9.1	Kasvattaja leikissä.....	41
9.2	Kasvattajan tehtävä.....	43
10	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS.....	45
10.1	Tavoitteet.....	46
10.2	Tutkimusmenetelmät.....	46
10.3	Tutkimustehtävä.....	48
10.4	Tiedonkeruumenetelmät.....	48
10.5	Havaintoja lasten ja kasvattajien toiminnasta.....	51
10.6	Kyselyn suunnittelu ja toteuttaminen.....	53
11	TOIMINTATUOKIOT.....	54
11.1	Tuokioiden suunnittelu.....	55
11.2	Tuokioiden toteutus.....	56
11.3	Palautetta tuokioista kasvattajilta ja lapsilta.....	56

12	ANALYSOINTI.....	58
13	UUDET TOIMINTASUOSITUKSET	58
14	MENETELMÄN LUOTETTAVUUS, EETTISYYS JA TUTKIMUSTULOKSET	63
15	POHDINTA	65
	LÄHTEET.....	67

LIITTEET

Liite 1. Tutkimuslupa

Liite 2. Alkukyselyn saate

Liite 3. Alkukysely päiväkodin henkilökunnalle

Liite 4. Lomakekysely päiväkodin henkilökunnalle

Liite 5. Toimintatuokioiden aiheita

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni käsittelee haastavasti käyttäytyvien esikouluun menevien lasten tukemista varhaiskasvatuksessa. Olen huomannut toimiessani lähihoitajana ja ollessani työharjoittelussa päiväkodissa haastavan käytöksen lisääntyneen. Olen myös pannut merkille, kuinka vaikeaa ammattikasvattajalla on tukea haastavasti käyttäytyvää lasta ja järjestää hänelle hänen taitojaan kehittävää toimintaa. Toivon opinnäytetyöni auttavan kasvattajia löytämään keinoja haastaviin tilanteisiin. Opinnäytetyössäni etsin tietoa, mistä kaikista tekijöistä haastava käytös johtuu.

Paneudun opinnäytetyössäni siihen, kuinka kasvattaja voisi omalla toiminnallaan ja pitämillään tuokioilla auttaa haastavasti käyttäytyvää lasta oppimaan valmiuksia, joita tarvitaan esikoulussa. Opinnäytetyön liitteeksi olen koonnut ideoita tuokioiden sisältöihin. Tuokioiden ympärille on helppo ideoida viikon teema, jolloin asian sisäistäminen helpottuu. Haastavasti käyttäytyvän lapsen ollessa varhaiskasvatuksessa yhteistyö vanhempien kanssa on erityisen tärkeää. Haastavasti käyttäytyvän lapsen kanssa on toiminnan oltava myös lapsilähtöistä, tällöin yhteistyö sujuu, kun kasvatuksella on sama päämäärä.

Haastavasti käyttäytyvä lapsi on kohdattava yksilönä ja löydettävä ne taidot, joissa lapsi vielä tarvitsee harjoitusta. Haluan opinnäytetyölläni herätellä kasvattajia löytämään niin lapsesta kuin lapsiryhmästäkin erityisominaisuuksia ja taitoja, joita hyödyntämällä tuetaan lapsen kehitystä. Toiminnan suunnittelun on lähdettävä lapsen tarpeista. Opinnäytetyöni teen Etelä-Kymenlaaksossa sijaitsevalle päiväkodille. Opinnäytetyöni tukee omaa ammatillista kasvuani, koska työtä tehdessäni tietoni lisääntyy haastavien lasten kanssa työskentelestä ja kasvattajan roolista siinä.

1 5-VUOTIAS VARHAISKASVATUKSESSA

Varhaiskasvatus on suunnitelmallinen ja tavoitteellinen kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostama kokonaisuus, jossa pedagogiikka painottuu. Varhaiskasvatuslaki (8.5.2015/580) asettaa varhaiskasvatukselle tavoitteet, lain mukaan varhaiskasvatuksen on edistettävä iän ja kehityksen mukaista kehi-

tystä ja kasvua. Sen on tuettava oppimisen edellytyksiä sekä edistettävä elinikäistä oppimista ja tasa-arvoa koulutuksessa. Toiminnan on oltava monipuolista ja pedagogista. Tavoitteena on, että lapsi saa myönteisiä oppimiskokemuksia kehittävässä oppimisympäristössä ja saa tarvitsemansa tuen. Suomessa yhteiskunnan tarjoamat varhaiskasvatuspalvelut tukevat kotona tapahtuvaa kasvatusta, sillä vanhemmilla on ensisijainen kasvatustuu. (Opetusalan Ammattijärjestö 2018.)

Uusi varhaiskasvatussuunnitelma on otettu käyttöön elokuussa 2017. Suunnitelma velvoittaa varhaiskasvatuksessa toimivaa henkilöstöä sitoutumaan varhaiskasvatustuksen edellyttämään toimintatapaan. Uusi varhaiskasvatussuunnitelma on huomioinut varhaiskasvatustuksen toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset. Se soveltaa tutkimuksista saatua uutta tietoa. Varhaiskasvatussuunnitelma perustuu varhaiskasvatustukseen, perustustukseen (11.6.731/1999), lastensuojelulakiin (12.4.417/2007) ja lakiin kotoutumisen edistämisestä (30.12.1386/2010). Varhaiskasvatus on osa elinikäistä oppimista, varhaiskasvatussuunnitelmassa on yhtymäkohtia esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmiin. Myös leikin arvo ymmärretään pedagogisena mahdollisuutena sekä hyvinvoinnin ja oppimisen edistäjänä. Varhaiskasvatustuksen valtakunnallinen ohjaus luo tasavertaiset mahdollisuudet kaikille varhaiskasvatustuksen piirissä oleville lapsille. (Opetushallitus 2016, 8.)

Syksyllä 2018 on alkanut vuoden mittainen kokeilu, jossa 5-vuotiaille lapsille tarjotaan mahdollisuus 20 viikkotuntin maksuttomaan varhaiskasvatukseen. Kokeiluun osallistuvat kunnat on valittu kokeiluun mukaan. Tavoitteena on saada mahdollisimman moni viisivuotias varhaiskasvatustuksen piiriin tulevina vuosina. Opetusministeri Sanni Grahn-Laasonen perustelee tavoitetta koulutuksellisella tasa-arvolla. Varhaiskasvatus tasaa lasten kotitausta-eroja, ehkäisee syrjäytymistä, tukee kehitystä, kasvua ja oppimista. Kokeilun tarkoituksena on selvittää maksuttomuuden vaikutuksia vanhempien työssäkäyntiin ja pedagogiikan kehittämistarpeita. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018.)

Tutkimuksissa on todettu, että varhaiskasvatukseen osallistumisesta on hyötyä myöhemmän oppimisen vuoksi, tällä hetkellä varhaiskasvatustuksen ulkopuolella on juuri sellaisia viisivuotiaita, jotka nimenomaan siitä hyötyisivät, jolloin

esim. erityisen tuen tarvetta tarvitsevat lapset tulisi löydettyä. Jo nyt on päätetty kokeilun saavan jatkoa, siihen toivotaan lisää uusia kuntia, entisten lisäksi. (Miikkulainen 2018.)

Gustafsson (2016, 42) on huolissaan tulevaisuudesta, varhaiskasvatuksella voidaan estää ongelmien ilmenemistä. Hänen mukaansa erityisen tuen tarve lisääntyy, jolloin varhainen puuttuminen ja oikeanlainen tuki auttavat. Tällä hetkellä Suomessa kasvattajista yksi kolmasosa on lastentarhanopettajia. Kansainvälisten suositusten mukaan sen täytyisi olla puolet, sillä lisääntynyt yliärsykeinen ympäristö vaatii lisääntyvää pedagogista osaamista. Varhaiskasvatuksen rooli tasa-arvon lisääjänä ja syrjäytymistä ehkäisevänä on kiistan.

Opetushallituksen (2016, 10) mukaan lapsen varhaiskasvatussuunnitelman eli vasun tavoitteet ovat pedagogisia, ja ne laatii lastentarhanopettaja yhdessä lapsen huoltajan kanssa. Lapsen vahvuudet, osaaminen, yksilölliset tarpeet ja kiinnostuksen kohteet kuvataan suunnitelmaan. Henkilöstön ja huoltajien havainnot ja näkemykset lapsen kehityksen, oppimisen ja ryhmässä toimisen vaiheista kirjataan myös suunnitelmaan. Siinä huomioidaan lapsen kulttuurinen, kielellinen ja katsomuksellinen tausta sekä mahdollinen kehityksen ja oppimisen tuki ja se, kuinka se toteutetaan.

Tutkimusten mukaan vasuun palataan, jos puutteita huomataan jollain alueella. Tasa-arvoa ajatellessa osa lapsista jää siis vähemmälle huomiolle. On mahdollista, että henkilöstöllä ei ole riittävästi tietoa lapsen oppimisen prosessista sekä pedagogisista menetelmistä. Usein esille nostettu yksilöllisyys on ristiriidassa käytännön tasolla. 2000-luvulla huomiota on kiinnitetty puheeksi ottamiseen ja varhaiseen puuttumiseen. Liiallinen ongelmapainotteinen näkökulma saattaa edesauttaa sitä, että normaali kehityksen ja oppimisen vaihtelu saatetaan tulkita ongelmaksi. Virheellinen kirjaus lapsen vasuun on eettisesti väärin, joten henkilökunnan riittävä osaaminen tulisi taata. (Karila 2013, 44.)

Ihanteellista olisi, jos lapsen vasut eläisivät arjessa päivittäin: Tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, sillä ryhmän aikuisten tulisi muistaa lapsille tehdyt sisäl-

löt. Kasvatustieteilijä Max van Manenin (1991) peräänkuuluttaa lastentarhanopettajaa tarttumaan pedagogisiin hetkiin, joita tulee jatkuvasti. Se onnistuu, kun opettaja luottaa omiin tunteisiinsa lukien lapsen ajatuksia ja tunteita epäsuorien vinkkien avulla. ”Liian kuormittavaa on muistella vasua, sen ajan voi käyttää pedagogisiin hetkiin”, hän painottaa. Hän kysyy lisäksi: ”Onko tärkeämpää kohdata lapsi vai kirjata tavoitteita?” (Kalliala 2012, 112.)

2 PEDAGOGINEN TOIMINTA

Opetushallituksen (2016, 36) mukaan varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteena on edistää lapsen oppimista, hyvinvointia ja laaja-alaista osaamista. Lasten ja henkilöstön yhdessä ideoima, mutta henkilöstön johdolla suunniteltu toiminta täydentävät toisiaan. Erityisesti uudessa vasussa korostuu se, että toiminta on tavoitteellista ja suunnitelmallista lapsen oppimista ja kehitystä tukevaa, jota arvioidaan ja kehitetään säännöllisesti. (Opetushallitus 2016, 36.)

Mielestäni toimintaa suunniteltaessa on huomioitava mm. lasten ikä, taidot, mielenkiinnonkohteet, sosiaalisuus ja kulttuuritausta. Oleellista on lapsiryhmän koko, ryhmädynamiikka, aikuisten määrä, toimintaan varattu aika se ja missä toiminta toteutetaan? Yksittäisille tuokioille on oltava oppimistavoitteet, sisältö, toteutustapa ja tarvittavat menetelmät ja apuvälineet. Aution (1995, 313) mukaan oppimistavoitteet voidaan jakaa liikettä koskeviksi eli motorisiksi, tiedollisiksi eli kognitiivisiksi, tunnepitoisiksi ja elämyksellisiksi eli affektiivisiksi ja yhteisiksi ja yhteistyötä edistäviksi eli sosiaalisiksi tavoitteiksi.

Ohjaajan tulee olla aidosti kiinnostunut ryhmäläisistä ja aiheestaan. Toiminnan onnistumisen ehto on hyvä suunnittelu ja varasuunnitelman laatiminen. Silloin kun toiminta on hyvin suunniteltu ohjaaja voi havainnoida toimintaa. Hyvän ilmapiirin luominen on tärkeää, joka koostuu hyvästä vuorovaikutuksesta ohjaajan ja ohjattavien välillä. Ohjaajan tulee motivoida osallistujia ja puhua rauhallisella selkeällä äänellä ja tarkistaa, että kuulijat ovat ymmärtäneet kuulemansa. Ohjeet kannattaa antaa yksitellen ja mahdollisuuksien mukaan myös visuaalisesti kuten kuvina. (Kirveslahti ym. 2018, 290.)

Työrauha on tärkeä taata kaikille ryhmäläisille. Jos jonkin ryhmäläisen keskittyminen herpaantuu, katsekontakti ja mahdollisesti tauon pitäminen auttavat. Työrauhaa ylläpitää positiivinen äänensävy, joissain tilanteissa ohjaajan hiljainen ääni voi rauhoittaa tilannetta. Olkapäähän koskettaminen tai nimeltä mainitseminen tuo ryhmän jäsenen takaisin ryhmätilanteeseen. Tarvittaessa paikan vaihto voi auttaa keskittymiskyvyn ja mielenkiinnon ylläpitämisessä. (Kirveslahti ym. 2018, 292.)

Rusasen ym. (2014, 35-37) mukaan varsinkin luovassa ilmaisussa on pyritty pois tuloksen korostamisesta ja mallityöskentelystä. Tästä ääripäänä on alettu toteuttaa lapsen vapaata toimintaa, tämä ei kuitenkaan ole tarkoitus eikä kehittä lasta. Aikuinen luo oppimisympäristön, tarkentaa tavoitteet, rakentaa edellytykset, tukee asenteita ja prosesseja sekä antaa palautetta. Lasta tulee motivoida ja innostaa, kasvattajan on luotava kannustava ympäristö, jossa on tilaa jokaisen lapsen kokemuksille. Luovassa toiminnassa on hyvä viritellä aisteja esimerkiksi kuvin tai vaikkapa kuuntelun avulla, tämä lisää mielikuvitusta. On huomioitava, että luovaa työtä tehdessä työn imu vie mukanaan ja siihen täytyisi ajallisesti olla mahdollisuus. On tärkeää, että lapsi saa luovasta työstään palautetta, myönteinen palaute lisää itsevarmuutta, ryhmässä palautekeskustelu lisää yhteisöllisyyttä ja lisää ymmärrystä, että esimerkiksi taidetta voi tuottaa monin eri tavoin.

3 LEIKIN MERKITYS

Uudessa varhaiskasvatussuunnitelmassa painotetaan leikin merkitystä, leikissä on pedagogiset mahdollisuudet oppimisen ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Leikin avulla opitaan uusia taitoja, vaikkei se tietoisesti olekaan lapselle oppimisen väline. Leikin avulla lapsi hahmottaa maailmaa, leikki motivoi ja tuottaa iloa. Lapsen sosiaaliset taidot ja suhteet kehittyvät, leikissä lapset rakentavat itsestä ja muista käsitystä. Leikki mahdollistaa erilaisten roolien koekailun ja sen avulla voi käsitellä vaikeita kokemuksia. (Opetushallitus 2017, 38-39.)

Lapset oppivat kuinka leikkiä pidetään yllä, leikkiin pääseminen ja osallisuus ovat taitoja, jotka kehittyvät vain harjoittelemalla. Lapsi oppii jakamaan mielikuvia leikissä toisten kanssa, 4–5-vuotiaana lapsi alkaa ymmärtää, että rinnakkaisleikkijän ajatukset ovat toisenlaiset kuin itsellä. Tutkimusten mukaan ikävuodet 5–8 ovat parhaita leikkivuotia, silloin mielikuvitus on kehittynyt, lapsilla on neuvottelu- ja vuorottelutaito ja he osaavat kehittää leikkiä itsenäisemmin kuin aikaisemmin. Vuorovaikutuksen ydin vahvistuu leikin avulla, lapsi oppii, kuinka toiseen ihmiseen saadaan yhteys ja kuinka sitä pidetään yllä. (Järvinen & Mikkola 2016, 50-51.)

Lapsi joutuu päivittäin tilanteisiin, joissa hänen on tehtävä ratkaisuja esim. leikin valinnan suhteen. Kasvattajasta tilanteet voivat näyttää siltä, kuin lapsi ei osaisi päättää esim. mitä haluaa tehdä. Kyse voi olla kuitenkin siitä, että lapsi odottaa leikkikaveriaan saapuvaksi. Jos hän valitsee tietyn leikin, valinnan mukana tulee myös muut leikissä olijat. Näin ollen lapsi ei välttämättä valikoi leikkiä mieltymyksensä mukaan, vaan sen mukaan, ketä jo leikissä on. Ns. leikkialue toiminta ja siihen määrättyt lapsimäärät voivat hankaloittaa toimintaa, lisäämällä kontrollia ja sääntöjä. Leikkitaluja on tarkasteltava kriittisesti, sillä tiukasti toteutettuna ne lisäävät aikuisten valtaa. (Roos 2016, 59– 60.)

Lapsen oppimisessa ja persoonallisessa kehityksessä leikillä on monia merkityksiä. Herbert Meadin mukaan älykkyys on kyky nähdä toiminnan välineiden ja päämäärän suhteet, leikin avulla nuo merkitykset täydentyvät ja hioutuvat. Sosiaalisen älykkyuden kehittyessä lapsi kykenee asettumaan toisen asemaan esimerkiksi roolileikissä. Aikuisen kehittämässä sääntöleikissä siirrytään roolileikistä haastavampaan suuntaan. Eri muodot leikissä ohjaavat toimintaa ja jättävät jälkiä keskushermostoon edesauttaen oppimista. Leikki elää ajassa ja kulttuurissa. (Helenius & LummeLahti 2013, 14.)

Viisivuotiaana lapselle kehittyy taito ja halu yhteisleikistä, lapsiryhmässä tavoitteena on tukea lasten välisiä myönteisiä suhteita. Lapset hakevat tietoisesti etäisyyttä aikuisiin ja mahdollistettuna rakentavat oman leikkipaikkansa, jos siihen rohkaistaan. Näin leikkiin tulee pysyvyyttä. Lapsi kykenee jo leikkimään isommassa ryhmässä, hyväksi on järjestää myös ryhmiä, jossa on nuorempia mukana. Tämä tukee kumpiakin leikkijöitä. Isossa tilassa useamman

leikin ollessa käynnissä syntyy melua, mahdollisuutena on melusuojiin rakentaminen tai lasten jakaminen pienempiin ryhmiin. Itsesäätely äänen käytössä on tärkeä opittava taito. Lapsi seuraa aikuisen mallia, joten aikuisen olisi myös pidettävä äänen taso maltillisena. (Helenius & Lummelahti 2013, 79-82, 98-99.)

Siirtymä roolileikkiin tarkoittaa voimakasta sisäistä kehitystapahtumaa. Lapsi oivaltaa jäljittelemisen merkityksen ja hänellä on mahdollisuus tällä tavoin ymmärtää ympärillä olevien ihmisten roolit ja työt. Lapsi alkaa nähdä ympäristön tapahtumakenttänä, jossa jokaisella on tietty tehtävä. Roolileikki on enne kouluun menoa olevan kehitysvaiheen ”johtavan toiminnan”, kehitystehtävä persoonallisuuden kehittymiselle. Johtavassa toiminnassa kehittyy lapselle uusia ominaisuuksia, niitä ovat suunnittelu, hallinta ja mielikuvitus. Persoonallisuus kehittyy uudelleen, ja luodaan perusta seuraavalle kehitysvaiheelle. Tärkeää onkin huomioida ja tukea lapsia leikkitaidoissa, joilla on vaikeuksia vertaissuhteittensa luomisessa. Tämä on ennaltaehkäisevää toimintaa. Lapsi tarvitsee kykyä sujuvasti leikkiä toisten kanssa niin esikoulussa kuin koulussakin selvitäkseen toisten kanssa ja löytääkseen ystäviä. (Helenius & Lummelahti 2013, 88–90.)

Henkilöstön tehtävä on luoda puitteet ja mahdollistaa jokaiselle lapselle tasavertaiset mahdollisuudet leikkiin. Toiminta on oltava suunnitelmallista ja tavoitteellista, leikkiä ohjataan joko ulkopuolelta tai olemalla leikissä mukana. Havainnointi ja dokumentointi lisäävät ymmärrystä lasten kiinnostuksen kohteista ja antavat suunnan toiminnan suunnitteluun. Myös aikuinen on oppija leikkiin kannustavassa ympäristössä. Leikki on toimintatapa, josta keskustellaan lapsen vanhempien kanssa. Tällä tavalla tuetaan leikin jatkumista myös kotona. (Opetushallitus 2017, 39.)

4 OSALLISUUS

Kasvatustieteellisissä tutkimuksissa tutkijoita on viime vuosina kiinnostanut Suomessa lasten toimijuus ja osallisuus varhaiskasvatuksessa. He näkevät lapset aktiivisina, kommunikoivina, tuottavina kulttuuria ja ympäristöä rakenta-

vina yhteiskunnallisina vaikuttajina. Uutta tutkimustietoa on sovellettu pienryhmätoimintaan. Pääkaupunkiseudulla tehdyssä kehittämishankkeessa Vennisen, Leinosen & Ojalan mukaan (2010, 2012) päiväkotaja ohjattiin kehittämään osallisuutta reflektiivisin menetelmin työyhteisössä. Kahden vuoden aikana henkilökunta sitoutui tukemaan lasten osallisuutta, lasten tavasta tehdä aloitteita iloittiin ja otettiin mallia myös oman työn kehittämiseksi. Ryhmissä näkyi lasten ilo ja innostus, työntekijät kertoivat oppineensa refleктоimaan päiväkodin arkea ja siinä kohdattuja esteitä osallisuuden toteutumiseksi. Esteitä oli osattu purkaa, ryhmässä koettiin kiireen tunteen kaikonneen ja suunnittelusta oli tullut aikuisten ja lasten yhteistä toimintaa. (Karila 2013, 41-42.)

Lasten osallisuuden vahvistaminen edellyttää uusia kehittämishankkeita sekä aikuisilta luottamusta lasten näkökulmien kantavuuteen. Lisäksi tarvitaan välineitä, joilla saadaan lasten näkökulmat esille. Narratiivisia menetelmiä on Puroilan, Estolan & Syrjälän (2012) tutkimuksen mukaan käytetty lasten näkökulmien esille saamiseksi. Tutkijat viettivät päiväkodeissa lasten kertomuksia kuunnellen, havainnoiden sanallisen ilmaisun lisäksi ruumiillisuutta ja emotionaalisia ilmauksia. Kertomuksista löytyi kokemuksia ja tietoa, joka on keskeistä lapsen oppimisen kannustamisessa. Raittila (2010) tutkimuksessaan ”Retkellä” tuo uutta tutkimustietoa lasten näkökulmista. Hän kuvaa ja analysoi lasten toimintaa lähiympäristöön suuntautuvilla retkillä. Lasten kiinnostuksen kohteet erosivat usein aikuisten etukäteen asettamista kohteista, lasten näkökulma oli lähihavaintoja tekevä, toiminnallinen ja luovasti ja rajattomasti ideoiva. Tutkimus tuo uutta ajateltavaa varhaiskasvatuksen retkikäytäntöjen suunnitteluun. Nämä tutkimukset ovat hyviä esimerkkejä, kuinka osallisuus lapsille mahdollistetaan. (Karila 2013, 42.)

Päiväkodin arjessa toiminta rakentuu rutiinien varaan. Osa toimintatavoista on aikuisten päättämiä, jolloin lapsen osallisuus ei toteudu. Päiväkoti instituutiona istuttaa lapsen tiettyyn muottiin, jossa toimitaan tietyllä tavalla. Lapselle voidaan antaa mahdollisuus valita, mutta tiettyjen määrättyjen raamien sisällä. Osallisuuden tavoitteena on kuitenkin Katajan (2014) mukaan kasvattaa lapsista ajattelevia, aktiivisia toiset huomioivia ja itseensä luottavia. Näitä ominaisuuksia ei voi oppia mukautumalla ja sopeutumalla, vaan harjoittelemalla ja vastuun ottamisella. Lasta on rohkaistava kertomaan omista havainnoistaan,

ajatuksistaan ja mielipiteistään sekä ilmaisemaan tunteitaan ja toiveitaan. Osallisuutta tarkasteltaessa pedagogiikan perustana, vaatii se asioiden perusteellista arviointia ja sen pohjalta tehtyjä yhteisiä sopimuksia. Osallisuus on toimintakulttuuria, jossa yksilö on luomassa toimintakäytäntöjä ja oppimisen polkuja yhdessä henkilöstön ja toisten lasten kanssa. (Roos 2016, 54, 91.)

Vasua laadittaessa lapsen vanhempien osallisuus toteutuu, kun toimintaa suunnitellaan yhdessä vanhempien kanssa, pelkkä yksipuolinen toiveiden kyseleminen ei riitä. Kaskela & Kronqvist (2007) toteaa, ettei vasu ole lopputulos, vaan prosessi, jossa lapselle annetaan tilaa. Kasvunkansion keräämistä tärkeämpää on lapsi itse, kansion avulla tuodaan näkyväksi kehitystä ja oppimista. Osallisuus rakentuu päiväkodissa vuorovaikutustilanteissa toisiin lapsiin ja aikuisiin. Se toteutuu silloin, kun hänen ideoihinsa ja aloitteisiinsa suhtaudutaan myönteisesti ja lasta kannustetaan valintojen ja päätöstentekoon yhdessä muiden kanssa. Kun omista valinnoista johtuvia seuraamuksia näkee, kirkastuvat valintojen syyt. (Järvinen & Mikkola 2015, 17, 26.)

Lapsen sosiaalisia suhteita ei huomioida välttämättä Alasuutarin ja Karilan (2009 ja 2010) mielestä vielä riittävästi vasulomakkeessa. Siinä kyllä huomioidaan perhesuhteet, mutta näkökulmana on, miten ne vaikuttavat lapseen. Ikätoverisuhteet avataan sosiaalisten taitojen kartoittamisena, mutta tarkastelematta jää lapsi toimijana ja subjektina maailmassa, joka häntä ympäröi. Seurauksena on, ettei lapsella ole osallisen asemaa päiväkodin arjessa. Vaikka lainsäädännön ja kasvatustoiminnan periaatteisiin osallisuus kuuluukin, on sen huomioiminen vielä vasukeskusteluissa puutteellista. Tutkimustulokset vahvistavat sen, että lasten toimijuuteen tulee kiinnittää huomiota omassa oppimisessa. (Karila 2013, 43.)

Kasvattajilla on tietoa, mutta vaatii aikaa, ennen kuin uusia työmenetelmiä osataan soveltaa päiväkodin arkeen. Lasten ottaminen mukaan suunnitteluun vaatii toimintatapojen ja rutiinien uudelleensuunnittelua. Päiväjärjestykseen on saatava väljyyttä, jotta aikuisella olisi aikaa pysähtyä kuulemaan ehdotuksia ja aloitteita lapsilta. Helposti viikoittaiset tuokiot, joissa samat rutiinit toistuvat, mi-

nimoivat osallisuuden mahdollisuuden. Osallisuutta on myös se, että lasta autetaan hänen niin pyytäessään. Taidot eivät katoa vaan vahvistustuvat, kun lapsi saa onnistumisen tunteita ja huomiota. (Järvinen & Mikkola 2015, 16-17.)

5 RYHMÄN MERKITYS VARHAISKASVATUKSESSA

Lapsella ei ole mahdollisuutta valita, millaiseen ryhmään hänet päiväkodissa sijoitetaan. Se, miten lapsi ryhmässä viihtyy, johtuu lapsen iästä ja sosiaalisesta temperamentista. Professori Liisa Keltikangas-Järvisen mukaan syntymässä saatu temperamentti vaikuttaa lapsen kiinnostuksen määrän sosiaalisten taitojen oppimiseen. Kasvattajien tulisi hyväksyä lasten erilaisuus ja se, että he kokevat ryhmässä olon eri lailla. Toiset nauttivat monista kavereista, kun taas toinen leikkii tiettyjen valikoitujen kavereiden kanssa tai mieluummin yksin. Kasvattajan tulisi auttaa lasta toimimaan ryhmässä, jos hän tarvitsee siihen apua. (Järvinen & Mikkola 2015, 29.)

Vuorovaikutus ryhmän kasvattajan kanssa on yleensä helppoa, mutta haasteita tulee suhteiden luomisessa toisiin ryhmän lapsiin. Lapsen on ansaittava omilla avuillaan kavereus ja paikka. Vertaisryhmässä opitaan kumppanuutta ja taitoja ryhmässä olemiseen, lapsi myös harjaantuu tekemään aloitteita, päätöksiä ja löytää oikean paikkansa ryhmässä. Ongelmat kaverisuhteissa ovat yleisiä jo varhaiskasvatuksessa, vetäytyvä tai aggressiivinen lapsi tarvitsee läsnäoloa ja ohjausta kasvattajalta toimintaansa ryhmässä. Ilman tätä ohjausta riskiryhmään kuuluvat lapset eivät opi toisten lasten reaktioita ja aloitteita. Nuhtelu, patistelu tai puhuttelu käyttäytymään toisten tavoin ei auta tilannetta. Lapsi kärsii sosiaalisten taitojen kehittymättömyydestä ja itseluottamuksen hauraudesta. (Järvinen & Mikkola 2015, 30-31.)

Lapsi neuvottelee useamman kerran päivässä pääsystä leikkiporukkaan mukaan, poisjäänti tai mukaanpääsy voi tapahtua sattumanvaraisesti. Niinpä lapset pyrkivätkin luomaan moniin ryhmän lapsiin suhteita ja varmistaakseen asemansa. Lasten ystävyysuhteet syvenevät kolmesta vuodesta ylöspäin. Lapsen kehitykselle ystävyysuhteet ovat tärkeitä. Lapsen itsetunto ja vuorovaikutustaidot vahvistuvat luottamuksellisessa ja hyvässä ystävyysuhteessa.

Kasvattajan on järjestettävä lapsille tilanteita, joissa he voivat rauhassa luontevasti tutustua toisiinsa. Se onnistuu parhaiten pienissä ryhmissä, jolloin aloitteiden tekeminenkin on helpompaa. (Järvinen & Mikkola 2015, 31-32.)

Ei ole yksiselitteistä, mikä on oikea koko päiväkodin lapsiryhmälle. Lapset ovat erilaisia, eri-ikäisiä, kehitysasteissa on eroja ja osa tulee eri kulttuurista. Osa lapsista on uusia ryhmässä, ja osa jo siellä jonkin aikaa olleita. On myös väliä sillä, millaiset tilat päiväkodilla on, milloin päiväkotia on auki ja mikä on suhdelu aikuisten ja lasten välillä. Varhaiskasvatuslaissa on säädös, joka estää lapsimäärän lisäämisen kohtuuttomaksi. Isossa ryhmässä lapsi altistuu melulle, väsymykselle ja stressille ja jää vaille yksilöllistä huomiota. Varhaiskasvatukselle asetetut tavoitteet on mahdollista toteuttaa ryhmäkoon pysyessä kohtuullisena. Liian iso ryhmä on haitallinen erityisesti tukea tarvitseville lapsille, mutta kaikilla lapsilla se lisää levottomuutta, rauhattomuutta ja melua luoden stressiä myös henkilökunnalle. (Heinonen ym. 2016, 119-120.)

Taulukko1. Kontaktisuhteiden määrä ryhmässä (Heinonen ym. 2016, 122)

2 hengen ryhmässä kontaktisuhteita on	1
3 hengen ryhmässä kontaktisuhteita on	3
4 hengen ryhmässä kontaktisuhteita on	6
5 hengen ryhmässä kontaktisuhteita on	10
6 hengen ryhmässä kontaktisuhteita on	15
10 hengen ryhmässä kontaktisuhteita on	45
15 hengen ryhmässä kontaktisuhteita on	105
20 hengen ryhmässä kontaktisuhteita on	190
15 hengen ryhmässä kontaktisuhteita on	300
30 hengen ryhmässä kontaktisuhteita on	435

Heinosen ym. mukaan (2016, 111, 120) silloin, kun osa lapsista on osapäiväisiä, voi ryhmässä olla siis jopa 39 lasta, kun ryhmässä on kolme kasvattajaa. Riittävä henkilöstön määrä ja riittävän pieni lapsiryhmä ovat tavoitteena lasten oikeuksien toteutumiselle, tällaisessa tilanteessa se on mahdotonta. Viranomaiset laskevat julkisten palvelujen tuloksellisuutta käyttö- ja täyttöaste-käsitteillä. Ajatuksena on, että lapsiryhmät tulisi olla täynnä ja tilat käytössä koko-

naisvaltaisesti. Vähäiselle keskustelulle jää se, millaisessa lapsiryhmässä saavutetaan parhaiten varhaiskasvatukselle laaditut tavoitteet. Ryhmän suurentuessa kontaktisuhteet lisääntyvät, suurin muutos näkyy 15 lapsen kohdalla, jolloin kontaktisuhteet kaksinkertaistuvat (Taulukko 1).

Lapsimäärän kasvaessa tulee huomioida, onko esim. ilmanvaihto riittävä. Liian vähäinen ilmanvaihto lisää epäpuhtauspitoisuutta ja nostaa lämpötilaa. Tilojen tarkoituksenmukaisuus määrää sen, voiko ryhmiä jakaa pienemmiksi. Varhaiskasvatusympäristön on oltava turvallinen niin fyysisesti, psyykkisesti kuin sosiaalisestikin. Varhaiskasvatuslaissa korostetaan vahvasti ympäristön merkitystä lapsen kehitykselle. Toimintaympäristö ei saa vaarantaa lapsen turvallisuutta ja terveyttä. (Heinonen ym. 2016, 123-124.)

Pienryhmätoiminnasta on tullut olennainen toimintamuoto päiväkodeissa. Lapsen on helppo solmia kaverisuhteita sekä tehdä valintoja tekemisistään turvallisessa ja ennakoitussa rakenteessa. Sopivankokoisessa ryhmässä lapsi oppii tunnistamaan tekojensa sopivuuden tilanteisiin ja muihin lapsiin. Kasvattajan havainnointi helpottuu, ja hän voi vaikuttaa lapsen toimintaan. Hän saa myös todellisen kokemuksen siitä, että kohtaa lapsen aidosti yksilönä. Tavoitteet toiminnalle tulee lähteä lapsiryhmästä. Jokaisen lapsen erityispiirteet, tuen tarpeet ja mielenkiinnonkohteet, sukupuoli ja ikä tekevät ryhmästä omanlaisen. (Järvinen & Mikkola 2015, 39-40.)

Perusteluna pienryhmätoiminnalle on pidetty kokonaisen lapsiryhmän sosiaalista kuormittavuutta ja yksilöllisyyden mahdollistamista. Harvemmin perusteluina on lasten ystävyysuhteet ja niiden tukeminen, toistensa opettajana toimiminen tai vertaisoppiminen. Huonona puolena pienryhmätoiminta voi eriarvoistaa lapsia, jos yhtä ryhmää ohjaa lastentarhanopettaja ja toista lastenhoitaja. Idealisempaa on, että ryhmissä ohjaajat vaihtuvat ja näin kaikkien osamista voidaan hyödyntää (Karila 2013, 41; Kalliala 2012, 161.)

Järvisen ja Mikkolan (2015, 40) mukaan kasvattajan kokemat haasteet ovat juuri niitä asioita, joidenka pohjalta toimintaa on suunniteltava. Lasten välisiin suhteisiin kiinnitetään huomiota, jos ryhmässä on kiusaamista ja riitoja. Lapsia

tuetaan ystäväystymisessä ja yhteishengen luomisessa. Ryhmässä, jossa on levotonta ja lyhytjänteisiä leikkejä, parannetaan oppimisympäristöä ja kuullaan lasten mielipiteitä. Pienryhmäpedagogiikka vaatii kykyä tehdä valintoja ryhmän hyväksi ja taitoa löytää oikeat menetelmät ja työskentelytavat. Ahosen (2017, 186) tutkimustulosten mukaan haastavia kasvatustilanteita esiintyy vähemmän alle kymmenen lapsen ryhmissä. Kasvattajalla on aikaa huomioida lapsia ja antaa positiivista palautetta. Pienryhmässä on myös vähemmän ärsykejä, eikä yksittäisen lapsen äänekäs itseilmaisu kuormita niin kuin isossa ryhmässä.

6 ESIKOULUVALMIUS

Karilan (2013, 33) ja Heinosen ym. (2016, 240) mukaan nykyisin puhutaan elinikäisestä oppimisesta. Varhaiskasvatus on alkuetappi, jonka tarkoituksena on antaa valmiudet niin esikouluun, kuin tuleviin opintoihin. Jo varhaiskasvatuksessa painotetaan lasten oikeutta oppimiseen ja kasvuympäristöön, joka sitä tukee. Kotkassa esiopetussuunnitelman pohjaksi on kysytty vanhempien näkemystä tavoitteista. Tärkeimmäksi koettiin sosiaalisten taitojen ja yhteistyötaitojen kehittäminen sekä hyvien tapojen ja sääntöjen oppiminen, kuten myös itseluottamuksen vahvistaminen, rohkeus itseilmaisuun ja omatoimisuuden lisääntyminen. Uusi opetussuunnitelma esikoululaisille on otettu käyttöön elokuussa 2016. (Kotkan kaupunki 2018.)

Varhaiskasvatuksen tehtävä on laaja-alaisesti tukea lapsen kehitystä. Lapsen oikeuksien komitean mukaan kehittyminen on kokonaisvaltainen käsite, ja siihen kuuluu fyysinen, hengellinen, moraalinen, sosiaalinen ja psykologinen kehitys. 5-vuotias lapsi oppii parhaiten itse tekemällä ja osallistumalla. Tärkeää on huomioida lapsen vertaissuhteet oppimisessa, tutkitusti se luo positiivisia vaikutuksia oppimiseen. (Marjanen ym. 2013, 60.) Esiopetusvalmiuksissa edellytetään työskentelytaitoja, ja niitä tulisi harjoittaa, että edellytykset oppimiselle kehittyisivät. Ei ole niinkään oleellista, että harjoitukset on tehty oikein, tärkeämpää on nimenomaan oppia työskentelytaitoja. Niitä ovat esikoulussa tarkkaavaisuus, keskittyminen, päättely, oman toiminnan ja työskentelyn ohjaus, viittaamalla puheenvuoron pyytäminen, vuoron odottaminen sekä työskentely itsenäisesti. (Koivunen 2009, 42-47.)

6.1 Fyysinen kehitys

5-vuotias lapsi nauttii tavattomasti liikuntaleikeistä, kuten juoksemisesta, kiipeilystä, hyppimisestä, mäenlaskusta ja keinumisesta. Lapsi nauttii myös vapaasta tanssista musiikin mukaan. Lapsen tasapaino kehittyy, joten hän osaa hyppiä yhdellä jalalla ja potkia palloa ja ottaa sen kiinni. Lapsi voi opetella pyörällä ajamista, hiihtämistä ja luistelua. Vesi on innostava elementti, joten veden totuttelemiseen sekä uinnin ja sukeltamisen opetteluun ikä on sovelias. (Naantalin kaupunki s.a; Mannerheimin lastensuojeluliitto 2017.)

Lapsen hienomotoriset taidot kehittyvät silmän ja käden yhteistyön tarkentuessa. Hän nauttii yksityiskohtien piirtämisestä ja löytämisestä muiden kuvissa. Lapsi tykkää askartelusta, piirtämisestä, leikkaamisesta, helmitöistä, maalauksesta ja vaikka salaattiainesten pilkkomisesta. Hän osaa kirjoittaa nimensä ja piirtää kolmion ja tähden. (Hakonen & Suma s.a; Mannerheimin lastensuojeluliitto 2017.)

5-vuotiaalta laskeminen kymmeneen onnistuu, kuten helpot laskutehtävätkin. Lapsi pitää esineiden lajittelusta värien ja koon perusteella. Hänen on vaikeaa ymmärtää, että puolikkaista tulee kokonainen tai että eri muodoissa voi olla sama tilavuus. Lapsen puhe on selkeää ja kielioppivirheitä vähän, hän pärjää vieraidenkin ihmisten kanssa keskustelussa. Puheliaisuus ja jatkuva asioiden kysely kuuluu ikään, puheenvuoron odottaminen kaipaa vielä opetteluja. Lapsi osaa käsitteet, kuten paljon, vähän, suuri, pieni, edessä ja takana. Hän nauttii tarinoista ja osaa seurata monimutkaistakin juonta. Lapsi hallitsee tuhansia sanoja ja osaa kertoa tapahtumia ja tarinoita ymmärrettävästi. Hän hallitsee r- ja s-kirjaimen, osaa noudattaa kolmiosaisia ohjeita ja harjoittelee keskittymistä ryhmässä. (Hakonen & Suma s.a; Naantalin kaupunki s.a; Mannerheimin lastensuojeluliitto 2017.)

6.2 Psyykkinen kehitys

Keltikangas-Järvisen (1994, 70-72) mukaan oidipaalivaihe kestää kolmesta kuuteen ikävuoteen, näinä vuosina lapsi saavuttaa lopullisen psyykkisen yksilöllisyyden. Tärkeitä kehitystapahtumia ovat sukupuoli-identiteetin muodostuminen ja ns. yliminän syntyminen. Vanhemman rajoittaessa lapsen käyttäytymistä kehitystä tapahtuu ja lapsi pääsee irti itsekkyydestään ja mielihyvän periaatteesta. Lapsesta kasvaa sosiaalinen toiset huomioonottava, syyllisyyttä oikealla tavalla tunteva yksilö. Aluksi lapsi saa käskyjä ja kieltoja vanhemmilta, pikkuhiljaa hän alkaa sisäistää ihailmiensa ihmisten arvoja ja ihanteita soveltaen ne omaan moraalijärjestelmäänsä.

Erik Eriksonin kehitysteorian mukaan lapsi elää kolmatta psykososiaalista kehitysvaihetta 3–5–vuotiaana. Lapsi on yhä aloitteellisempi toiminnassaan ja uskaltaa ottaa epäonnistumisen riskejä. Lapsi kokeilee omia ja aikuisten rajoja ja voi tuntea syyllisyyttä uskaltauduttuaan tekemään jotain uutta. Lasta on tuettava itseohjautuvuuteen. Kehitysvaiheen tehtävä on aloitteellisuuden ja päättäväisyyden lisääminen. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 101-104.) Lapsi pohtii erilaisten ilmiöiden syitä ja kyselee asioista olettaen vanhempien tietävän vastauksen kaikkeen. Osa kysymyksistä voi koskea vaikeita asioita, kuten kuolemaa, ja asioita on hyvä pohtia lapsen kanssa, vaikkei osaisikaan vastata. Lapsi haluaa testata ilmiöitä kokeellisesti, hän suunnittelee toimintaansa ja pystyy keskittymään siihen aiempaa paremmin. Lapsi muistaa hyvin vuodenkin takaisia asioita, eikä halua käyttää apukeinoja. (Mannerheimin lastensuojeluliitto 2017.)

5-vuotias käsittää oman sukupuolensa ja samaistuu vanhempaansa, jota ihaillee. Yhden vanhemman perheissä lapsi tarvitsee kokemuksia myös toisesta sukupuolesta, tällöin esim. kummeilla on tärkeä rooli. (Mannerheimin lastensuojeluliitto 2017.) Lasta alkaa kiinnostaa 5-vuotiaana seksuaalisuus, hän tutustuu omiin sukupuolielimiinsä ja seksuaalisuus voi olla mukana leikissä. Lapsen on saatava tietää asioista, jotka häntä askarruttavat, ja kysymyksiin on vastattava rehellisesti, jottei lapsi saa seksuaalisuudesta hävettävää tai pelottavaa kuvaa. (Hakonen & Suma s.a)

Lapsen itsetunto alkaa kehittyä silloin, kun hän alkaa vertaamaan itseään muihin. Kehittymiseen vaikuttaa, miten lapsi kokee onnistumiset ja epäonnistumiset. Pettymysten sietäminen on tärkeää, vaikka se koetteleekin itsetuntoa. Saadessaan myötätuntoa ja lohdutusta hän oppii, ettei hänen kuvansa muutu muitten silmissä pettymyksen takia. 5-vuotiaan persoonallisuus ja luonteenpiirteet erottuvat jo hyvin. Mielikuvitus on vahvasti mukana, vaikka tosi jo erottuu-kin siitä. Tunteet ailahtelevat helposti, ja kiukkupuuskat kuuluvat päiviin. Voimakastahtoiselle lapselle voi antaa valinnanmahdollisuuden aikuisen määräämissä rajoissa. Samanlaiset kasvatuseriaatteet kotona ja hoidossa tukevat lapsen kehitystä. Lapsi nauttii vitsailusta, mutta ei halua olla itse sen kohteena, sillä hän pahoittaa mielensä herkästi. (Naantalin kaupunki s.a; Mannerheimin lastensuojeluliitto 2017.)

6.3 Sosiaalinen kehitys

5-vuotias nauttii lasten ja aikuisten seurasta. Lapsen ystävyysuhteet ovat kestäviä, ja sosiaaliset taidot ovat kehittyneet, hän osaa neuvotella, joustaa tarvittaessa ja sanoittaa tunteitaan. Kavereiden kanssa riidat vähenevät, välillä kuitenkin riitaa tulee vieläkin. Ikään kuuluu isottelu, kun halutaan tehdä vaikutus kavereihin. Kavereiden mielipiteet vaikuttavat lapseen, varsinkin häntä vanhempien. Lapsen mielikuvitus on rajaton, ja hän keksii helposti rooleja. Lapsi voi tarvita vielä tukea sosiaalisten taitojen harjoittelussa, sillä hän ei osaa vielä käsitellä tunteitaan. Hän näyttää pettymystään huutelemalla loukkauksia. Tämä kuuluu kehitykseen. Kiukku on otettava vastaan ja sen laannuttua keskustellaan, miltä lapsen sanominen tuntuu aikuisesta. Lapsi on kiinnostunut peleistä, joissa on sääntöjä, hän ei kuitenkaan vielä osaa hävitä ilman pettymystä. Taito osoittaa myötätuntoa ja lohduttaa on kehittynyt, mallin käyttäytymiselleen hän saa perheenjäseniltään. (Naantalin kaupunki s.a; Mannerheimin lastensuojeluliitto 2017.)

Lapsi alkaa pohtia hyvän ja pahan eroja ja hakee siihen vahvistusta aikuiselta. Hän ymmärtää, mikä on oikein ja väärin ja suuttuu, jos häntä kohdellaan epäoikeudenmukaisesti. Lapsi arvio teon pahuutta lopputuloksen, eikä tarkoituksen perusteella. Mediasta lapsi alkaa erottaa toden ja tarun, todentuntuisesti esitetyt tapahtumat pelottavat lasta ja hän alkaa pohtia seuraamuksia. Myös

kuvitteelliset henkilöt voivat luoda lapselle pelkoa. On tärkeää, että lapsi voi keskustella näkemästään. Mediasta sisällöstä hän voi ideoita leikkinsä. (Mannerheimin lastensuojeluliitto 2017.)

Moraalin kehitys alkaa 5-vuotiaana. Yhteiskunnan ja kulttuurin vaikutukset moraalien syntyyn välittyvät päiväkodista ja harrastuksista. Myös mediasta saatu kuva ohjaa lapsen arvo- ja moraalikehitystä. Hän voi toimia vielä itsekkäästi, vaikka ymmärtääkin, miksi toisesta tuntuu kurjalta. Empatiataitojen kehittyminen on yksilöllistä, lapsi tarvitsee tukea siihen, että hän oppii tunnistamaan toisten tunnetiloja. (Hakonen & Suma s.a.)

7 HAASTEET VARHAISKASVATUKSESSA

Varhaiskasvatus työympäristönä on haastava. Karila ja Kinos (2011) tekemässään tutkimuksessa videoivat lastentarhanopettajan yhtä työpäivää. Tutkimuksesta ilmeni, kuinka paljon keskeytyksiä päivä sisälsi. Työyhteisössä ei mahdollistettu kasvattajan keskeneräisen tuokion loppuun vientiä, vaan näytti olevan sallittua keskeyttää mikä tahansa toiminto, jossa alkuperäissuunnitelmana oli keskittyminen lasten leikkiin tai ulkoilun ohjaukseen. Jatkuvat keskeytykset eivät ole ongelma ainoastaan aikuisille, vaan muodostavat vaikeita tilanteita lapsille toimintaidean muuttuessa, piilo-opettaen hyväksyttävän toimintakulttuurimallin. Tällainen malli voi lisätä käyttäytymis- ja oppimishäiriöitä, jos siihen ei kiinnitetä huomiota. (Karila 2013, 40.)

Ahosen (2017, 28-29) mukaan kasvatusalalla kuormittavimpana tekijänä pidetään lasten haastavaa käytöstä. Nimenomaan ulospäin näkyvä haastava käytös häiritsee ryhmän muita lapsia ja siihen reagoiminen vie huomiota liiaksi ryhmän muilta lapsilta. Pojilla on todettu enemmän ulospäin suuntautunutta haastavaa käytöstä. Temperamentti ja kieli myösvaikuttavat sen esiintymiseen. Kasvattajia kuormittaa myös sisäänpäin suuntautunut käytös, kuten vetäytyminen. Käyttäytymisen taustalla on se, että lapsen sosiaalisemotionaaliset valmiudet eivät ole vielä kehittyneet, joten hän tarvitsee tukea niiden taitojen sisäistämiseen. Yhdysvaltalaisen filosofian tohtorin ja psykologian apulaisprofessori Ross Greenen mukaan lapset toimivat oikein, jos he vain osaavat. Lapsi toimii hänen mukaansa haastavasti reagoidessaan tilanteeseen, jossa

ei osaa toimia oikein, rankaiseminen on turhaa tällaisessa tilanteessa. Sen sijaan empaattinen vuorovaikutus ja omien provosoivien piirteiden tunnistaminen auttaa.

Kasvattajat kokevat haastavaksi lapsen ylivilkkauden, impulsiivisuuden, tarkkaamattomuuden, sanallisen haastamisen, vetäytymisen, arvaamattomuuden, hyökkäävyyden, juuttumisen, vaeltelun ja kieltäytymisen takia. Kasvattajan tulisi suunnata huomio lapsen häiriökeskeisyydestä kehityskeskeisyyteen.

Useinkaan lapsen vaikeuksia ei ole diagnosoitu, mutta kasvattajat osaavat nimetä ne. Lapsen epätoivottu käytös vaikeuttaa aikuista pysymään roolissaan, tunnekuuhu voi näkyä ulospäin. Oma tunne-elämä, ajatukset ja mieltymykset voivat nousta pintaan, tästä on turha syyllistää itseään. Tärkeää on, että tuntojaan saa purettua työyhteisön kesken. (Cacciatore ym. 2013, 41; Koivunen & Lehtinen 2016, 180.)

Viljamaan (2014, 128-129) mukaan jo kohdussa ollessaan äidin stressi vaikuttaa syntyvään lapseen. Myöhemmin se vaikeuttaa lapsen oppimista, sosiaalisia suhteita ja tunne-elämän kehittymistä. Heikon impulssien hallinnan takia lapsi voi ratkoa ongelmiaan fyysisesti, mutta malli voi olla myös opittu. Ns. addiktioperimä on haitallinen ympäristössä, jossa lapsella ei ole rajoja. Geneissä oleva riippuvuus aktivoituu houkuttelevassa ympäristössä, jolloin vaikeus omien ajatusten kanssa oloon voimistuu, eikä lapsi osaa keskittyä ja hiljentyä. Liiat elämykset ja viihdykkeet vievät lapselta taidon nauttia hiljaisuudesta. Mielensisäiseen ajatusmaailmaan keskittyminen lisää lapsen mielikuvitusta, lisää luovuutta ja keskittymiskykyä. Lukeminen auttaa ymmärtämään itseään ja muita.

Varhaiskasvatus on ympäristö, johon tulee erilaisista perheistä ja elämäntilanteista lapsia. Kaiken kokemansa lapsi tuo mukanaan päiväkotiin, ja hänellä voi olla huolia, muistoja ja pelkoja, joita hän kertoo tai on kertomatta päiväkodissa. Aikuisen tulisi huomioida nämä osatakseen tukea lasta. Keltikangas-Järvinen (2004, 2012) toteaa lapsen psyykkisten suojausmekanismien olevan vasta kehityksessä, ja lapsi tarvitsee apua tunteidensa käsittelyssä. On kiinni

lapsen persoonallisuudesta ja kehitystasosta, milloin vaikeudet johtavat käyttäytymisongelmiin. Tilanteeseen vaikuttaa myös se, osaavatko vanhemmat selittää, lohduttaa ja rauhoittaa lasta. (Cacciatore ym. 2013, 22.)

Verbaalisen ilmaisukyvyn keskeneräisyyden vuoksi lapsen väsymys, suru tai kiukku purkautuvat muuten kuin sanallisesti. Tottelemattomuus, toisten kiusaaminen, huomionhakuisuus ja kiukuttelu on yritystä saada viestiä kerrotuksi. Kiukkuun voi riittää kiire tai unilulun katoaminen, toisinaan haastava käytös on merkki ongelmista tai haasteista lapsen lähiympäristössä. Oikealla lapsen tukemisella saadaan tunteet sanoitettua ja lapsi oppii käsittelemään tunteitaan. Jos tilanteeseen ei reagoida, ongelma pitkittyy, ja voidaan uskoa lapsen toiminnan johtuvan ilkeydestä. (Cassiatore ym. 2013.)

Vaikeudet oppimisessa voivat ilmetä jo varhaislapsuudessa. Ongelmia voi olla kielellisessä kehityksessä, motorisessa koordinaatiossa tai hahmottamisessa. Osalla lapsista ilmenee vaikeuksia ottaa vastaan ohjeita ja suunnitella toimintaansa sekä olla tarkkaavainen, tällöin ongelmia on lyhytkestoisessa työmuistissa. Vaikeudet tarkkaavaisuudessa voivat ilmetä lapsella tarkkaamattomuutena, impulsiivisuutena tai ylivilkkautena. Tarkkaavaisuus voi olla myös valikoivaa, jolloin yksityiskohtia tehtävistä jää tekemättä tai tehtävien suunnittelu tai toteutus tuottaa ongelmia. Lapsi voi olla huolimaton, ei kuuntele, ei keskity, on lyhytjänteinen ja haluton. Järjestelmällinen tehtävien tekeminen ei onnistu ja lapsi hukkaa tavaroitaan. Lapsen ajatukset harhailevat pienemmästäkin ulkoisesta häiriöstä, ja hänen on vaikea odottaa vuoroaan ja toimia harkitusti. (Koivunen & Lehtinen 2016, 187.)

Aggressiivisuus on käyttäytymistä, jossa tarkoituksena on aiheuttaa toiselle ihmiselle harmia, eikä toisen tunteista välitetä. Käyttäytyminen voi olla fyysistä tai psyykkistä, suoraa tai epäsuoraa. Se voi ilmetä väkivaltana, pelotteluna, ahdisteluna, loukkaamisena, huomiotta jättämisenä tai syyllisyyttä herättämällä. Hyökkäävälle aggressiivisuudelle ei usein löydy selvää syytä, puolustavassa aggressiivisuudessa ihminen puolustaa itseään tai toista uhatussa tilanteessa. Vihamielisessä aggressiivisuudessa reagoidaan vahvasti ja raivon vallassa. Välillisessä pro-aktiivisessa aggressiivisuudessa, keinona on päästä suunnitelmalliseen lopputulokseen. (Sinkkonen & Korhonen 2015, 228.)

Aggressiiviselta lapselta puuttuu taito aggressionhallintaan, minkä takia hän on altis raivokohtauksille, konflikteille ja väkivallalle. Lapsella on vaikeuksia käsitellä ja havainnoida ympäristön sosiaalisia viestejä. Aggressiiviset lapset saavat vähemmän myönteistä palautetta, joka vaikuttaa itsetunnon kehitykseen. Pitkittäistutkimusten perusteella lapsuusiän aggressiivisuus ennustaa ongelmia kouluun sopeutumisessa, aggressiivisuutta aikuisena, ongelmia alkoholin käytössä ja rikkonaista työuraa. Lapselle on opetettava, että aggressiota saa käyttää urheiluun, taiteeseen tai muuhun ponnisteluun, tukahdettuna se oireilee muina ongelmina tai häiriöinä. Lapsi tarvitsee tuekseen vahvan aikuisen, joka ei säry huutamisesta, vaan antaa ohjeet, miten toimitaan eri tilanteissa. Empatia toimii kaikkien lasten kanssa, elein ja sanoin aikuinen voi viestiä lapselle ymmärtävänsä lapsen tunnekuohun. Lapsi rauhoittuu empaattisen aikuisen seurassa. (Viljamaa 2014, 168; Sinkkonen & Korhonen 2015, 229; Ahonen 2017, 35.)

Sinkkonen ja Korhosen (2015, 229-230) mukaan suojaavia tekijöitä aggressiivisuuden negatiivisilta vaikutuksilta tutkimuksen mukaan ovat lapsikeskeinen kasvatus, äidin antama tuki, hyvä suhde isään, fyysisistä rankaisuksista pidättäytyminen ja lapsen hyvät kaveri- ja ihmissuhdetaidot. Ulkoiset syyt aggressiiviselle käytökselle voivat liittyä perheeseen, kavereihin tai asuinympäristöön. Se voi olla myös opittu malli tai puolustautumiskeino. Sisäisiä tekijöitä voivat olla kehittymättömät sosiaaliset taidot, impulsiivisuus, usko väkivallan toimivuuteen, tarve välittömälle tarpeentyydytykselle tai heikko negatiivisten tunteiden sietokyky.

Fyysisestä aggressiivisuudesta on voinut tulla tottumus, käyttäytymismallin seurauksena lapsen on vaikea solmia ystävyysuhteita ja käyttäytyminen vaikeuttaa aikuisen suhtautumista lapseen. Lapsi voi leimautua, sillä väkivalta ja epäreilut tilanteet jäävät lasten mieleen, varsinkin aremmat lapset voivat reagoida pelolla ja ahdistuksella joutuessaan kommunikoimaan väkivaltaisesti käyttäytyneen kanssa. Lapsella on oltava kuitenkin tietty määrä aggressiota, puute voi altistaa ahdistuneisuudelle ja masennukselle. Lapsen on pystyttävä puolustamaan itseään kiusaamiselta, aggressiota tarvitaan myös uhmaiässä

vanhemmista irtaantumisessa. (Cacciatore ym. 2013, 29; Sinkkonen & Korhonen 2015, 230.)

Ahosen (2017, 51-52) mukaan **tunteenpurkaukset** ovat voimakkaita ja hallitsemattomia tunnetiloja, johon liittyy kiukkua ja itkuja. Tilanteessa lapsi menettää hetkellisesti kykynsä käyttäytymisensä hallintaan, jolloin tunteet saavat vallan. Mikäli tunteenpurkaukseen liittyy kiukku, tilanne alkaa räjähdysmäisesti ja siihen voi liittyä esim. itsensä satuttamista ja tilanne on nopeasti ohi. Silloin kun tunteeseen liittyy ahdistus, tempo on hitaampi ja lapsi hakee lohtua. Tunteenpurkaukset johtuvat kehittymässä olevasta itsesääätelytaidosta ja siitä, ettei lapsi osaa vielä verbaalisesti ilmaista itseään.

Tunne-elämän häiriöt voivat johtua joko rakenteellisista tai psyykkisistä syistä. Lapsi voi reagoida välillä tunteillaan hyvinkin voimakkaasti. Samoten hänen kehityksensä voi taantua tai hän voi olla ahdistunut. Lyhytaikaisina nämä ovat normaaleja kehitykseen kuuluvia ongelmia. Tunne-elämän häiriössä ahdistus voi näkyä pelkona tai masennuksena. Tunne-elämän häiriöiltä lasta suojaa mm. hyvä hoiva ja vuorovaikutus lapsen ja vanhemman välillä, sosiaalinen tukiverkosto, vanhempien ja työntekijöiden yhteistyö, turvalliset aikuissuhteet, luottamus aikuiseen, huumori, ilo, kaverisuhteet, kyky ilmaista tunteitaan ja lapsen joustava temperamentti. Riskitekijöitä sen sijaan ovat mm. kehityshäiriöt ja pitkäaikaiset sairaudet, epäluottamus aikuisiin, epävapaat olosuhteet, kiusatuksi tai kiusaajaksi päätyminen, kaverien puute, heikkous leikkitaidoissa ja pahoinpitely. Myös ympäristöllä, missä lapsi elää, on merkitystä, elinolosuhteet ja lapsiperheille tarjotut palvelut, suojattu median käyttö ja mahdollisuus lapsuuteen ovat suojaavia tekijöitä. (Koivunen & Lehtinen 2016, 181-184.)

Tunnerehellisyydestä puhuvat Peltonen ja Kullberg-Piilola (2000), ja heidän mukaansa kaikki tunteet ovat sallittuja, mutta kaikenlainen käytös ei. Teko voi vahingoittaa, mutta tunne ei. Iän myötä tunteenpurkauksia oppii hillitsemään, kasvattajan on autettava lasta nimeämään tunteet ja keskusteltava niistä. Jos lapsi ei saa ilmaista tunteitaan tai näyttää niitä, lapsi voi mennä tunnelukkoon. Tällöin hän ei tunnista itsessään enää mitään tunteita. Lapsen tuntiessa vihan tunteita häntä on ohjattava pois aggressiivisesta käyttäytymisestä, näin lapsi

oppii, mikä on kiellettyä käyttäytymistä, ja oppii kontrolloimaan itseään paremmin. Kuusivuotiaalta se alkaa jo sujumaan. Voimakkaista tunteista selviämiseen auttaa lohdutus, ymmärrys ja keskustelu. (Koivunen & Lehtinen 2016, 142-143.)

Puutteet itsesäätelyn kehityksessä ilmenevät työskentelyn ja käyttäytymisen ongelmina. Niitä voivat olla sosiaalisten taitojen vaikeus, vaikeus toimia ohjeiden mukaan, vaikeus sopeuttaa omaa toimintaa tilanteeseen sopivaksi ja vaikeus työskennellä sitkeyttä vaativissa tilanteissa. Itsesäätelyn vaikeuteen liittyy monesti myös kielellisen kehityksen vaikeus, sillä ajattelun ja toiminnan säätely pohjautuu kieleen. Lapsi kokee tutut tilanteet uusina, jolloin työskentelyn aloitus on vaikeaa, lapsi vaeltelee ja hänellä on vaikeaa keskittyä paikallaan. Lapsi seuraa toisten tekemisiä ja unohtaa, mitä on ollut itse tekemässä. Levottomuus korostuu siirtymätilanteissa struktuurin ja ohjauksen puuttuessa. Itsesäätelyä vaikeuttaa lapsen stressaantuneisuus, usein lapsilla on myös keskittymisen ja tarkkaavaisuuden vaikeuksia. (Koivunen & Lehtinen 2016, 192.)

Koivusen ja Lehtisen (2016, 171-173) mukaan opiskelu- ja työskentelytaitojen perusta on varhaisina vuosina alkava itsesäätelyn kehitys. Itsesäätelyn kehitykselle keskeisiä ovat kognitiivinen, ennen kaikkea kielellinen kehitys, vuorovaikutus ympäristön kanssa sekä tuki ja ohjaus, mitä lapsi saa. Heikosti kehittyvä itsesäätelykyky saa aikuisen kokemaan lapsen käytöksen kuormittavaksi, jolloin aikuisen ja lapsen välille syntyy kielteinen vuorovaikutussuhde. 5-6-vuotiaalla itsesäätelytaidot ovat jo varsin kehittyneitä, jos kehityksessä ei ole puutteita. Tahdonalainen käyttäytyminen kehittyy juuri näinä vuosina. Toiminnanohjaukseksi kutsutaan kognitiivista prosessia, joka alkaa varhaislapsuudessa ja päättyy varhaisaikuisuuteen. Ne mahdollistavat joustavuuden, suunnittelun, itsesäätelyn ja toiminnan toteutumisen. Toiminnanohjauksen kehitymisellä on suuri merkitys siihen, toimiiko lapsi tavoitteellisesti tehtäviä tehdesään ja rakentavasti sosiaalisissa suhteissaan.

Levottomuus ilmenee tarkkaavaisuuden ja levottomuuden häiriönä, vaikeutena odottaa vuoroaan ja pysyä paikallaan, oppimisvaikeutena ja kykynä nou-

dattaa annettua ohjetta. Se voi ilmetä häiriköintinä, yliaktiivisuutena, väkivaltaisuu-
tenua tai syrjään vetäytymisenä, jolloin puhutaan sisäisestä levottomuu-
desta. Lapsen sisäisten impulssien kontrolli on huono, lapsella voi olla itsesyy-
töksiä, mielialan laskua ja nukahtamisvaikeuksia. Jyväskylän yliopistossa teh-
dyn tutkimuksen mukaan 23 prosenttia esiopetukseen osallistuvista lapsista ei
selviydy ryhmässä omin avuin, vaan tarvitsee aikuisen tukea, 5 prosenttia häi-
riöstä on peräisin perimästä. Ahosen (2017, 46) mukaan levoton käytös on
huipussaan alle kouluikäisillä lapsilla, mutta sitä esiintyy vielä alkuluokillakin.
(Tahkokallio 2003, 99-100.)

Lapsen, joka käyttäytyy levottomasti, ei koeta häiritsevän ryhmän toimintaa ta-
hallisesti, myös kasvattajan sietokyky vaikuttaa kokemukseen. Asiantuntijoilla
on eriäviä mielipiteitä, mistä lisääntyvä levottomuus johtuu. Osa kokee sen
johtuvan diagnostiikan kehityksestä, osa ympäristön muuttumisesta hektiseksi
ja osa kokee ympäristön lisäaineiden, saasteiden ja rokotusten vaikuttavan sii-
hen. Lapsi tarvitsee tukea toiminnanohjaukseen, jolla tarkoitetaan kykyä suun-
nitella ja toteuttaa toiminta sekä lopuksi arvioida sitä. Toiminnanohjaustaitoa
tarvitaan jatkuvasti elämässä suoriutuakseen esim. kaupassakäynnistä. Aikui-
nen, jolla on pulmia tässä taidossa, saattaa toimia kaupassa impulsiivisesti,
koska ei ole suunnitellut ostoksiaan. (Ahonen, 2017, 44-47.)

Levottomuutta voi esiintyä lapsella unenpuutteen, väsymyksen, nälän ja jänni-
tyksen vuoksi. Liiallinen pelaaminen ja aktiviteettien puutos voivat myös ai-
heuttaa levottomuutta. Myös ongelmat ja huolet kasvuympäristössä voivat olla
syytä. ADHD:ssä oireina ovat ylivilkkaus, tarkkaamattomuus ja impulsiivisuus.
Ilman ylivilkkautta häiriötä kutsutaan ADD-häiriöksi. Oireet alkavat usein en-
nen kouluikää, ja vaatimustason kasvaessa vaikutus toimintakykyyn on hu-
omattavissa. Useasi samalla esiintyy myös häiriöitä hieno- ja karkeamotorii-
kassa, aistien käsittelyssä, tunnesäätelyssä sekä puheen- ja kielen kehityk-
sessä. Häiriön diagnosointi tapahtuu erikoissairaanhoidossa. (Sinkkonen &
Korhonen 2015, 219-221.)

Huomionhakuinen lapsi ottaa kantaa kaikkeen, haluaa tietää kaikki asiat,
myös aikuisten väliset. Hänellä voi olla myös pyrkimys ohjata mieleisekseen
päiväkodin toimintaa, joka ärsyttää helposti muita lapsia. On normaalia, että

lapsi hakee aikuiselta huomiota, varsinkin asioiden tutkiminen ja kyseleminen liittyy tiettyihin kehityskausiin Keltikangas-Järvisen (2012) mukaan. Taustalla voi olla hyväksynnän kaipuu tai käytös voi johtua temperamentista. Lapsi, jolla on jatkuva huomiontarve, eikä saa sitä, voi alkaa häiritsemään toimintaa tai kiusaamaan muita. Hän voi myös kommentoida aikuisen ulkonäköä, henkilökohtaisia ominaisuuksia tai ammattitaitoa. Lapsi voi myös hakea huomiota muilta lapsilta esim. yhteisissä toimintatuokioissa. (Cacciatore ym. 2013, 30-31.)

Huomionhakuksia lapsia on nykyisin entistä enemmän. Tämä kieli siitä, että lapsi ei saa tarpeeksi huomiota lähipiiriltään. Huomionhakuksisuus voi johtua turvattomasta ja epävakasta elämäntilanteesta, jolloin lapsi hakee turvaa päiväkodin aikuisesta. Lapsi voi hakea tukea itsetunnon kehitykselleen tuomalla itseään esiin ryhmässä, myös perheen ainoat lapset ovat voineet tottua saamaan huomiota, joten hän voi vaatia sitä päiväkodissakin. (Cacciatore ym. 2013, 32.)

Normaalit uhmakuukaudet lapsen kehityksessä ovat 1,5-3 ja 6 vuoden iässä. **Uhmakkuushäiriöstä** puhutaan, kun lapsi käyttäytyy pitkäkestoisesti ikäodotuksiinsa poikkeavasti auktoriteettien kanssa. Oireita ovat uhmaaminen, riitaisuus, tunteiden säätelyn vaikeudet ja huono pettymyksensietokyky. Uhmakkuushäiriö voi väistyä iän myötä tai muuttua nuoruusiässä käytöshäiriöksi. Samaan aikaan uhmakkuudesta kärsivällä lapsella on usein keskittymis- ja tarkkaavaisuusongelmia sekä oppimisvaikeuksia. Yleistä on myös ongelmat sosiallisessa vuorovaikutuksessa. Ahosen (2017, 38) mukaan uhmakkuudessa taustalla voi olla lapsen joustamaton mieli, temperamenttipiirteensä vuoksi joustava toiminta on haastavaa hänelle. (Sinkkonen & Korhonen 2015, 224-225.)

Viisivuotiaan lapsen räyhäämisen voi saada pysäytettyä kiinnittämällä lapsen huomio johonkin yllättävään ja lapselle mukavaan asiaan. Lapsi voi keskittyä siihen ja unohtaa kiukkunsa. Lapsi oppii paremmin sietämään turhautumista ja pettymystä, jos hän pääsee harjoittelemaan taitoa lautapelin avulla yhdessä aikuisen kanssa. Lapsi voi käyttäytyä huonosti, saadakseen edes siten huomiota, varsinkin jos hän on tottunut siihen. Lapsen kiukutessa sen voi kiukun

laannuttua pukea tunteeksi ja kertoa omista kokemuksistaan ja siitä, miten sen kanssa tulee toimeen. Lapsi hyötyy myös siitä, että asiat perustellaan. Näin hän tietää ennakolta, kuinka kauan on esim. aikaa leikkiä. Tällöin hän osaa suhtautua tilanteeseen paremmin. (Lundán 2012, 96-98; Ahonen 2017, 38.)

Välinpitämätön käytös lapsella kasvattajan antamiin ohjeisiin voi johtua kotona annetusta rajattomasta kasvatuksesta. Lapsi voi kieltäytyä tekemästä mitään eikä noudata ryhmän ohjeita. Työntekijä saa lapsesta ylimielisen, etäisen ja jopa pelottavan kuvan. Tilanteessa vaaditaan kasvattajalta luovuutta ja väivannäköä, jotta hän saa lapsen innostumaan toimimaan ryhmässä. Ilmeettömyys on lapsen keino selviytyä epämiellyttävistä tilanteista, se voi olla myös opittu taito, jonka avulla pärjää aikuisten antamissa epäselvissä ohjeissa. Sopeutumalla vaihtuviin olosuhteisiin hän välttää konfliktit itsensä ja aikuisten välillä. Lapsi näyttää välinpitämättömältä, mutta todellisuudessa yrittää ratkoa kodin ja päiväkodin tapojen erilaisuutta. Lapsi voi olla vähäpuheinen, hänellä voi olla kuullun ymmärtämisen vaikeus tai hän keskittyy johonkin niin, ettei havainnoi annettuja ohjeita. (Cacciatore ym. 2013, 24–26.)

Vetäytyvään lapseen on vaikea saada kontaktia. Lapsen ollessa ns. hitaasti lämpenevä kasvattajan ja vanhemman on oltava kärsivällinen. Rauhallisissa leikkitalanteissa aikuisen tukemana lapsi oppii pikkuhiljaa ilmaisemaan itseään. Luottavaisen ilmapiirin saavutettuaan aikuinen voi keskustella lapsen kanssa, jolloin lapsi saa purettua tunteitaan. Lapsen on saatava omaan tahtiinsa solmia sosiaalisia suhteita, liika aktiivisuus saa lapsen vetäytymään kuoreensa. Lasta, joka viihtyy omissa oloissaan, pidetään helposti pelkästään huonona ominaisuutena, yhteiskunta ja varhaiskasvatus pitää arvokkaina aktiivisuutta ja sosiaalisuutta. Lapseen, joka on ujo ja syrjäänvetäytyvä, on vaikeaa saada kontaktia, ja häntä on haastavaa saada solmimaan ystävyys-suhteita toisiin lapsiin, myös riitatilanteiden ratkomisen koetaan hankalaksi. (Keltikangas-Järvinen 2004; 163-166; Cacciatore ym. 2013, 32-33.)

Tilanteissa, jossa henkilökuntaa on vähän, lapsella ei ole mahdollisuutta kontaktiin kahden kesken aikuisen kanssa. Usein selvittämättä jää, johtuuko hiljai-

suus jostain tapahtumasta vai onko se luonteesta johtuva. Keltikangas-Järvisen (2012) ja Rusasen (2011) mukaan ujo lapsi voi jäädä useasti syrjään, kun resurssit kuluvat vilkkaiden ja aggressiivisten lasten parissa. Näin tällaisella lapsella ei ole mahdollisuutta ja aikaa kehittää omassa tahdissaan sosiaalisia taitoja, joka on vahingollista. Cacciatoren ym. (2013, 32-33) ja Viljamaan (2014, 91-92) mukaan tutkimuksissa on huomattu, että ujoilla on enemmän sosiaalista herkkyyttä. Tämä ilmenee taitona tunnistaa toisen mielentilat. Tuomitsevassa ja ankarassa ympäristössä kasvaneelle ujolle lapselle on voinut kehittyä sisäinen ääni, joka korostaa hänen epäonnistumisiaan, muiden onnistumisia ja vaatii häneltä kohtuuttomia suorituksia. Toisten pahat mielet nousevat itselle ongelmaksi, hän kokee ne aiheuttamiseksi. Tällainen lapsi tarvitsee aikuisen tukea omien mielipiteiden esiin tuomiseen ja itseensä uskomiseen.

Järvisen ja Mikkolan (2015, 27) mukaan lapsen perusturvallisuus järkyttyy sosiaalisesta eristämisestä tai hylkäämisestä, ja se voi käynnistää sosiaalisen syrjäytymisen prosessin. Kasvattajien kommentit lapselle, joissa rohkaistaan liittymään toisten joukkoon, voivat olla ylivoimaisia. Kasvattaja on roolimalli, jonka asenteilla ja sanoilla on merkitystä. Jos kasvattaja ääneen haukkuu tiettyä lasta, on se ohje toisille, ettei lapsen kanssa kannata olla. Koivunen ja Lehtinen (2016, 194) kertovat, että vastavuoroinen ja dynaaminen suhde muodostuu lapsen ja ympäristön välille, jolloin lapsi toimii tietyllä tavalla ja ympäristö reagoi siihen. Syrjäytymisriskissä olevilla lapsilla on sisään- tai ulospäisuuntautuvia psykososiaalisia vaikeuksia. Minäkäsityksellä ja sosiaalisilla taidoilla on keskeinen merkitys lapsen sosiaalisessa maailmassa.

Koivusen ja Lehtisen (2016, 194) mukaan kaverisuhteiden ongelmassa voi vaikuttaa aiempi huono kokemus, tällöin lapsen kielteiset käsitykset muista lapsista liittyvät lapsen heikkoon itsearvostukseen. Lapsen itsearvostus heikkenee ja kielteinen vuorovaikutus lisääntyy, jolloin asema vertaisryhmässä huonontuu entisestään. Lapsi voi jo varmuuden vuoksi puolustaa itseään mahdolliselta kiusaamiselta, vaikka toisella osapuolella ei olisi pahoja aikeita. Syynä voi olla myös sosiaalisen hahmottamisen vaikeus, esim. vaikeus lukea sosiaalisia tilanteita. (Sinkkonen & Korhonen 2015, 234.)

Kielellisten ongelmien varhaista tunnistamista auttaa esikielellisen kehityksen havainnointi. Yleisempiä alueita ovat juuri puheen ja kielen kehityksen vaikeudet, joissa lapset tarvitsevat seurantaa ja tukea. Arjen toiminnoissa ongelmat tulevat esiin, kun lapsi ei puhu tai käyttää niukasti/ väärin kielellisiä ilmaisuja, artikuloi väärin, änkyttää tai ei ymmärrä annettuja ohjeita. Siiskonen ym. teoksessa ”Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa” (2003) listaa kielenkehityksen piirteitä ikäryhmittäin, jolloin olisi aihetta kohdennettuun havainnointiin, seurantaan kielenkehityksen tukemiseen ja jatkotutkimuksiin. 4-6-vuotiailla lapsilla niitä on suppea sanavarasto, myös laadunkuvaus esineille ja asioille on virheellistä tai epätarkkaa, lauserakenteet ovat yksinkertaisia, taivutusmuotojenhallinta on vaikeaa, näytetyistä kuvista lapsi ei osaa kertoa tai lapsella on vuorovaikutus- ja keskustelutaidoissa puutteita. (Koivunen & Lehtinen 2016, 189-199.)

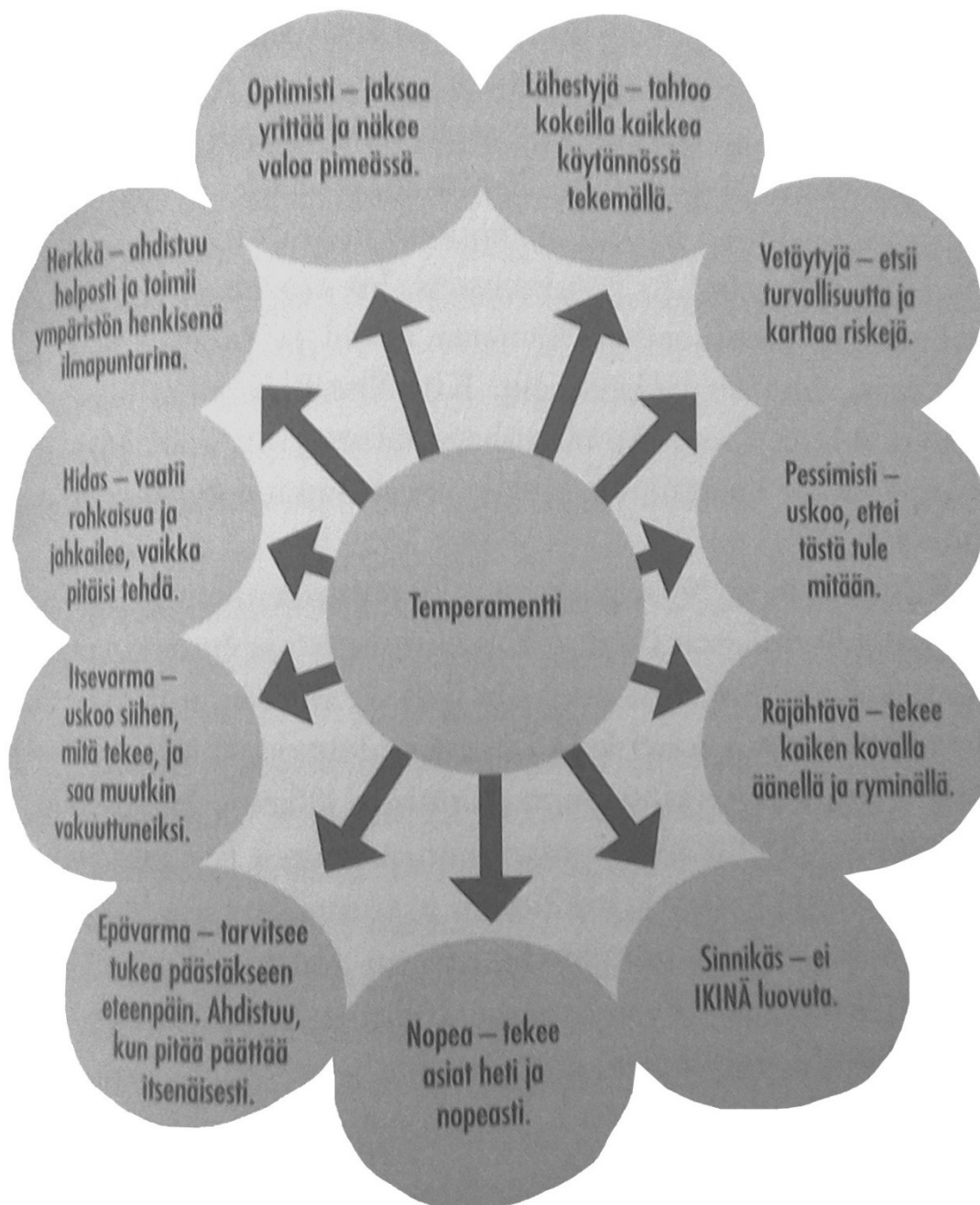
Heinosen ym. (2016, 121) mukaan sanavaraston kehitykseen vaikuttaa se, kuinka paljon hän on vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa ja miten häntä kuunnellaan ja rohkaistaan kertomaan kokemuksistaan. Samoin myös se, kuinka paljon hänen kanssaan luetaan, musisoidaan tai loruillaan vaikuttaa kehitykseen. On oleellista oppimisen ja kehityksen kannalta, että lapsella on päivän aikana runsaasti mahdollisuuksia puhua sekä ikätovereidensa että kasvattajan kanssa. Kasvattaja vahvistaa lapsen kieltä vastaamalla lapsen kysymyksiin, ihmettelyyn ja pohdintoihin.

Kieli on keskeisessä roolissa toiminnanohjauksessa ja tunteiden säätelyssä. Tärkeää on, että lapsi ymmärtää sanotun ja osaa ilmaista itseään, näin hän voi sisäistää sääntöjä ja noudattaa myös niitä. Kieltä tarvitaan myös, kun tunteita sanoitetaan ja keskustellaan vaikeista asioista. Yksilön sosiaalinen ja kulttuurinen tausta määräytyy Bernsteinin (1973) kielen koodityyppiteorian mukaan, sillä millaiset lähtökohdat yksilö saa todellisuuden käsittämiseen. Käytännössä tämä näkyy niin, miten lapsi sopeutuu esimerkiksi päiväkodin sääntöihin sekä vaatimukseen. (Vilenius-Tuohimaa 2006, 128-129; Lundán 2012, 109.)

Suomen ollessa toisena kielenä lapsi tarvitsee erityistä tukea suomen kielen oppimisessa. Varhaiskasvatuksella on tärkeä rooli maahanmuuttajalapsen kotoittamisessa, kielen oppimisessa ja oppimismotivaation herättämisessä. Tällä hetkellä kielen oppimisen tukeminen kuuluu kaikille päiväkodin työntekijöille, pitkälti on kiinni päiväkodista, kuinka se panostaa lapsen oppimiseen. Ns. S2-opetusta järjestetään lapsille tietty aikamäärä viikossa, mutta tukea kielen oppimiseen tulisi olla myös muuna aikana. Tavallista on, että jos ryhmässä on useampi samaa kieltä puhuva lapsi, he hakeutuvat toistensa seuraan ja puhuvat keskenään omaa kieltä, jolloin oppimista ei tapahdu. Tavallisin menetelmä on kuvakortit, vaikka materiaalia ja toiminnallisia malleja löytyy muitakin. Pitkälti on kiinni tiimin halusta, saadaanko päiväkodin arkeen mahdolluttua kieliopetusta, useammat menetelmät voi piilottaa leikkiin. Sadutus on yksi tapa, jossa lapsi oppii uusia sanoja ja kielioppia. Lasta pyydetään kertomaan satu, ja aikuinen kirjoittaa sen sanatarkasti muistiin. Sitten aikuinen lukee sadun ja lapsi löytää tarvittaessa avustettuna puuttuvat sanat tai kielioppivirheet. (Kalliala 2012, 68-70.)

Temperamentti on synnynnäinen ominaisuus, käyttäytymistyyli ja tapa reagoida asioihin. Jotkut piirteet säilyvät, mutta muuttavat ilmeisyytensä ajan kuluessa, jotkin häviävät kasvatuksen vaikutuksesta. Temperamentti selittää erilaisen innostuksen ja kiinnostustarpeen uusista ihmisistä. Temperamentista johtuu myös erot siitä, kaipaako vaihtelua vai haluaako pysyä tutuissa turvallissa puitteissa. Syrjäanvetäytyvyys, ujous ja varautuneisuus eivät ole kehityshäiriöitä, vaan temperamentista johtuvia. Myöskin taipumus alakuloisuuteen ja pessimistisyyteen sekä ärtyneisyys ovat temperamentista johtuvia. Lapsen persoonallisuus kehittyy haluttuun suuntaan tiettyjä temperamentin piirteitä tukemalla ja toisia heikentämällä. (Keltikangas-Järvinen 2004, 10-11.)

Haastavan temperamentin omaavalla ihmisellä on vähintään neljä haastavaa temperamentti piirrettä (kuva 1). Viljamaa (2014, 173-174) vertaa temperamenttia kaiuttimeksi, jollain kaiutin on hiljaisella, jolloin lahjakkuus jää pimennoon. Kasvattaja tai opettaja voi huomata, että hiljainen lapsi onkin taitava ja omaa hyvän mielikuvituksen. Niinpä aikuisen on aistittava lapsen temperamentin piirteet ja luotava lapselle onnistumisen tunteita, joltain lapselta hänen mielipide on lypsettävä, toinen kertoo sen kysymättäkin.

Kuva 1. Temperamenttipiirteet (Viljamaa 2014, 173)

Tiettyihin ympäristöihin sopii tietynlainen temperamentti, Varhaiskasvatuksessa ja koulussa pärjää lapsi, joka ei ole liian nopea, äänekäs, hiljainen tai ujo. Tästä poikkeavat yksilöt muistetaan vielä myöhemminkin, ja voidaan pitää myöhempää kehitystä tai menestystä ajatellen piirteistä seuranneen jotain hyvää. Temperamentista puolet tulee perimän mukaan, ja toiseen puoleen vaikuttavat virikkeet, rangaistukset ja palkkiot. Temperamentilla on vaikutusta siihen, kokeeko hän olevansa hyväksytty ja rakastettu vai kokeeko hän olevansa väärässä paikassa. (Viljamaa 2014, 172.)

8 KUINKA TUKEA LASTA?

Boynton ja Boynton (2005) ovat tutkineet, kuinka aikuisen tulisi toimia niin, että ryhmässä olisi turvallista ja viihtyisää. Tärkeintä on myönteinen vuorovaikutus, tällä voi selittää jopa 40 prosenttia ryhmän ilmapiiristä ja työrauhasta. Hyvä omahoitajuus muun muassa mahdollistaa lapsen kohtaamisen aidosti. Uuden lapsen, lapsijoukon tai ryhmän aloittaessa toimintansa on tärkeää ryhmän sääntöjen ja toimintatapojen perusteellinen opettaminen. Boyntonien mukaan tämä selittää 25 prosenttia, joten lapselle on opetettava kattavasti, millaista käytöstä häneltä odotetaan päivähoitossa. Tärkeää on suunnitella siirtymätilanteet ja toimintaympäristö hyvin ja luoda rutiinit päivittäin tapahtuviin tilanteisiin. (Kanninen & Sigfrids 2012, 154-155.)

Silloin kun lapset käyttäytyvät haasteellisesti, on ymmärrettävä, mitä he sillä kertovat. Toimintaan on puututtava ikäkauteen sopivilla keinoilla. Seuraamusten ketju luo lapselle turvallisuutta, rauhoittumispaikka on viimeinen, mutta tehokkaaksi todettu keino. Boyntonien (2005) mukaan seuraamuksilla useiden tutkimusten mukaan on vain 10 prosentin selitysosuus. Kannustuksella lapsen itsetunto vahvistuu, kun häntä ohjataan. Lapsen käyttäytyessä ei-toivotulla tavalla hyödyllistä on käyttää näkökulmaa, että lapsella on jokin sosiaalinen taito oppimatta, joka opetetaan hänelle. Ennaltaehkäisyn ja suunnittelun osuus on 25 prosenttia, joissakin tutkimuksissa jopa 40 prosenttia ryhmän ilmapiiristä. Kasvattaja voi omalla johtamistaidollaan vaikuttaa siihen, saako hän yksittäisen lapsen kanssa sovittua jonkin ristiriidan vai leviääkö ei-toivottu käytös muuhun ryhmään. (Kanninen & Sigfrids 2012, 155-156.)

Päivähoitossa voidaan ehkäistä sosioemotionaalisten haittojen kasaantumista, niin että huomio kiinnitetään siihen, kuinka lapsen kanssa ollaan. Eri-tyistä tukea tarvitsevan päiväkotiryhmään sopeutumisesta tehdyssä tutkimuksessa on tullut ilmi, että kasvattajan herkkyyys aistia lapsen tarpeita ja tukea lasta on ensiarvoisen tärkeää lasten toimintaan sitoutumisessa ja yhteistyön rakentumisessa lasten välille. Tavallisten sosiaalisten taitojen myönteinen vuorovaikutus tuottaa osalla lapsista vaikeuksia, kasvattajan on suunniteltava yksilöllisiä keinoja näiden taitojen opetteluun. Lasta voi aktivoida ensin jollain

helpolla pyynnöllä, sen osattuaan annetaan hänelle siitä hyvää palautetta ja annetaan hänelle haastavampi tehtävä, esim. pyydetään leikkimään jonkun toisen lapsen kanssa, joka ei ole kovin tuttu. Kasvattaja on tarvittaessa mukana leikkialoitteiden teossa ja myönteisen ilmapiirin luomisessa. (Suhonen 2009.)

Ei-toivotusta toiminnasta tapahtuva **seuraamus** on oltava ikä tasoon sopiva. Seuraamukset voidaan jakaa luonnollisiin ja johdonmukaisiin seuraamuksiin. Luonnolliset seuraamukset eivät vaadi kasvattajalta mitään toimenpiteitä, esim. lapsen kieltäytyessä syömästä ruokaa hän jää nälkäiseksi. Johdonmukaisessa seuraamuksessa toiminnasta seuraa ohje. Esimerkiksi jos lapsi häiritsee ohjatussa toiminnassa muita, hän saa poistua muualle. Yksi seuraamuksen muoto on etuuskien tai palkkioiden menettäminen. Lapsi voi menettää oikeuden ylimääräiseen mukavaan toimintaan, kuten vapaaseen leikkiin. Tällöin vaarana on kuitenkin, että etuuskien poisto muuttuu rangaistuskeinoksi ja lasta tuomitsevaksi. Toistuva etujen menetys kiellii siitä, että lapselle asetetut tavoitteet ovat liian vaativia. (Kanninen & Sigfrids 2012, 190.)

Huomiotta jättäminen on tehokas seuraamus, sillä ei-toivottua käytöstäkin ylläpitää aikuiselta saatu huomio. Johdonmukaisesti käytettynä huomiotta jättäminen lopettaa lapsen käytöksen, kun aikuinen kehuu oikeanlaisesta toivotusta käytöksestä samanaikaisesti. Menetelmä on haastava, varsinkin jos ryhmässä on useampi haastava lapsi. Huomiotta jättäminen toimii marisemiseen, uhma-kohtauksiin, kiukutteluun, kiroilemiseen, ruokapöydässä sotkemiseen, vastaanväittämiseen ja kiusantekoon. Se ei sovi haukkumiseen, karkaamiseen, kiusaamiseen, lyömiseen, varasteluun ja omaisuuden rikkomiseen. Esimerkiksi jos lapsi ei ole pukeutut ulkovaatteita usean kehottelun jälkeen, hän jää sisälle. Paikalla oleva aikuinen ei kuitenkaan leiki hänen kanssaan, jolloin hän oppii varmasti seuraavalla kerralla pukemaan pyydettyä. Liisa Keltikangas-Järvinen (1994, 144) mieltää edellä mainitun termin nimellä ”negatiivinen vahvistaminen”. Lapselle epämiellyttävä ärsyke on koko ajan olemassa, kunnes lapsen käytös muuttuu toivotuksi. (Kanninen & Sigfrids 2012, 194.)

Lapsen siirtäminen pois tilanteesta on tehokasta, lapsi ei saa vahvistusta käytökselleen ja hänellä on mahdollisuus rauhoittua. Useissa päiväkodeissa on

rauhottumistuoli, jonne lapsi pääsee käyttäytyessään ei-toivotusti. Tilanteesta poistaminen on lapselle oppimistilanne, hän ei osaa vielä käyttäytyä tilanteessa, joten hänen pitää opetella rauhoittumista yksin. Lapsen on koettava kuitenkin, että aikuinen on lähellä. Ryhmätilasta lapsen saa poistaa vasta, kun lapsi saa kunnollisen raivokohtauksen. Lapsen ollessa vihainen turhautunut ja pettynyt, aikuinen voi auttaa lasta rauhoittumaan tekemällä hänen kanssa hengitysharjoituksia. Tunnetta lievittämään auttaa myös ääneen laskeminen. Lopuksi lapsi voi sanoittaa tunteensa, jonka jälkeen voi käydä tapahtuman läpi lapsen kanssa. Yhdessä pohditaan, kuinka voisi toimia seuraavalla kerralla vastaavassa tilanteessa, useiden toistojen jälkeen lapsi oppii toivotun käyttös-mallin. (Kanninen & Sigfrids 2012, 195-196.)

Keskivahva, rytmisen ja suuria ihon pintoja aktivoiva **kosketus** laskee paremmin tutkimusten mukaan stressitasoa kuin mikään muu keino. Koskettaminen stimuloi parasympaattista hermostoa madaltaen sydämen sykettä, rentouttaen lihakset ja mahdollistaen sisäelinten toiminnan. Kosketus edistää kasvua ja kehitystä, joka on tiedossa keskosten hoidossakin. Koskettaminen rauhoittaa myös vanhempia lapsia, murrosikäisillä tarkkaavaisuushäiriöisillä pojilla tutkimuksen mukaan 20 minuutin kosketusterapia päivässä lisäsi heidän keskittymistään 75 prosenttia. (Sajaniemi 2006, 91-92.)

Lapsella tulisi olla mahdollisuus päästä kasvattajan **syliin** saamaan lohtua ja ymmärrystä. Kasvattajan tulee olla luottamuksen arvoinen, muuten lapsi ei rohkene kysyä syliin pääsyä. Minut yllätti työharjoittelussa ollessani muutaman kerran tilanteet, kun lapsi pyysi päästä syliin. Samana päivänä lapsi oli saattanut käyttäytyä uhmakkaasti minua kohtaan ja ollut tottelematon, sitten aivan äkkiarvaamatta hän halusikin syliin. Pidän tätä arvokkaana merkinä siitä, että olen sellainen aikuinen, jota voi lähestyä ja jolta kokee saavansa hoivaa ja turvaa.

Syliin voi joutua myös tilanteessa, jossa lapsi käyttäytyy niin, että hänestä on vaaraa muille tai itselle. **Syliote ja kiinni pitäminen** ovat viimesijaisia vaihtoehtoja tilanteen rauhoittamiseen. Henkilöstön on saatava harjoitella syliotetta ja kiinni pitämistä, ja on myös sovittava, kuinka asia kirjataan ja miten yhteistyö vanhempiin hoidetaan. Oikeusasiamiehen mukaan vanhemmilta on oltava

aina lupa syliotteeseen ja kiinnipitämiseen. On selvitetävää, kuinka he näihin toimenpiteisiin suhtautuu. Jokainen tapaus selostetaan ja kirjataan tarkkaan ja myös lasta kuullaan kiinnipidon jälkeen kehitystaso huomioiden. (Heinonen ym. 2016, 104-105.)

Vahvistamisella, joka on oppimispsykologinen termi, tarkoitetaan palkitsemista. Silloin kun lapsella esiintyy sattumalta odotettua käytöstä, hänet palkitaan siitä. Lasta kiitetään ja osoitetaan ilmein, että käytös oli juuri oikeanlainen. Tämä kasvattajien käyttämä jokapäiväinen toimintatapa jää kuitenkin usein sattumanvaraiseksi, varsinainen positiivinen vahvistaminen tarkoittaa kuitenkin palkitsemista johdonmukaisesti aina välittömästi, kun toivottua käytöstä ilmenee. Positiivista vahvistamista voidaan käyttää opettaessa lapselle uutta käyttäytymismallia, vahvistamaan jo lapsella olevaa käyttäytymistä tai ei-toivotusta mallista poispyrkimisessä. (Keltikangas-Järvinen 1994, 130-131.)

Menetelmät

Muksuoppi on kehitetty helsinkiläisen päiväkodin erityisryhmään 90-luvulla. Kehittämistyöryhmässä oli Ben Furman, Tapani Ahola ja kaksi erityislastentarhanopettajaa. Menetelmän tavoitteena on toimia käytännönläheisenä ohjeena lasten ongelmien ratkaisussa, ja se koostuu 15 askeleesta. Menetelmää alettiin sovellettuna käyttää päiväkodeissa, kouluissa, lastenpsykiatrisilla poliklinikoilla ja lastenkodeissa. Kiinnostus muksuoppia kohtaan lisääntyi, tekijät perustivat Muksuopille verkkosivut ja se sai myös kirjan 2003, joka on painettu jo yli kymmenellä kielellä. Muksuoppi on saanut vaikutteita eri terapeuteilta, kuten H. Erikson, Jay Haley, Michael White, Insoo Kim Berg ja David Epston. (Furman 2010,11-12.)

Muksuopissa lapsia tuetaan oppimaan taitoja, joita he eivät vielä osaa. Esimerkiksi kovaääninen lapsi voittaa ongelmansa, kun hän opettelee puhumaan hiljempaa. Muksuoppi toimii vain silloin, kun siinä on määritelty lapselle opetettava taito. Taito voi löytyä ilman lapsen tapaamista tai sitten lapselta kysyttäessä esim. mikä taito hänen tulisi oppia, että hän viihtyisi paremmin päiväkodissa tai kotona olisi mukavampi olla. (Furman 2010, 20-22.)

Lapsen on motivoitettava taidon oppimiseen, joten hänen kanssaan on keskusteltava, miten hyödyllinen taidon oppiminen hänelle on. Lapsen kokiessa saavansa etuja taidon oppimisessa halu oppia vahvistuu. Lapsi saa valita itselleen jonkin voimaolennon, se on sisäisen voiman symboli, joka tukee prosessissa. Kannustajien tuki lapselle on tärkeää, olisi hyvä, jos niihin kuuluisi myös muita lapsia aikuisten lisäksi. Kannustajina voi toimia myös lapsiryhmän jäsenet ja vetäjä. Lasta on tuettava uskomaan, että hän oppii taidon, vahvistamalla hänen itseluottamustaan, kannustajien vahva usko ja tuki auttavat tässä. (Furman 2010, 22-25.)

Muksuopin kohokohta on taidon oppiminen, joten sitä varten kannattaa järjestää juhlat. Silloin kun lapsi ja kannustaja ovat sitä mieltä, että taito on opittu, on aika juhlia saavutusta aiemmin tehdyn suunnitelman mukaan. Tärkeä osa juhlamista on tunnustuksen antaminen kannustajille. Sanotaan, että vasta sitten, kun on opettanut jonkun taidon toiselle, on oppinut sen perusteellisesti itse. Saadessaan opettaa osaamansa taidon toiselle lapselle taito vakiintuu. Tutuksi käyneen menetelmän avulla lapsen on helpompi alkaa opettelemaan jotain uutta taitoa, seuraava taito kannattaa olla edellistä haastavampi opetella. (Furman 2010, 25-29.)

Vastuuporaat-menetelmässä lapset opetetaan ottamaan ei-toivotusta käyttäytymisestä vastuuta myönteisellä tavalla. Menetelmässä mm. lapsi hyvittää kielteisen tekonsa toiselle osapuolelle, joka on hyvin opettavaista. Hyvittämisessä lapsella aktivoituvat erilaiset tunteet ja lapsi oppii todella asettumaan toisen asemaan. Tärkeää on myös se, että kun teko on sovittu yhdessäolo ja leikki jatkuvat entiseen tapaan puhtaalta pöydältä. (Kanninen & Sigfrids 2012, 183.)

Askeleittain on 4-12-vuotiaan lapsen sosiaalista kehitystä ja tunnetaitoja tukeva opetusohjelma, sen avulla lapselle opetetaan toimivia ja rakentavia tapoja vuorovaikutukseen. Eri jaksoissa perehdytään empatiataitoihin, tunteiden säätelyyn ja ongelmanratkaisuun. Opettaja ohjaa mustavalkoisten korttien avulla lapsia viikoittain keskustelun, tarinan ja roolileikin avulla uusien sosiaalisten ja tunnetaitojen oppimiseen. Ohjelman läpikäyminen kestää vuoden, se

soveltuu kaikille lapsille ja on ennaltaehkäisevä. (Kanninen & Sigfrids 2012, 181-182.)

Kimochis on 4-6-vuotiaille lapsille suunnattu materiaalikokonaisuus, jossa perehdytään tunteisiin ja vuorovaikutukseen. Materiaali sisältää 7 pehmo-hahmoa tarinoineen, 30 tunnetyynyä ja 18 tuokiota. Jokaiselle hahmolle on luotu oma tarina, hahmoihin on lapsen helppo samaistua. Suomalaista materiaalia on ollut saatavissa vuodesta 2012. Kimochis on otettu käyttöön joissain päiväkodeissa saaden hyvää palautetta niin lapsilta, kuin aikuisiltakin. Lapset kokevat myönteisenä mahdollisuuden eri tunteiden harjoitteluun. Aikuiset kokevat saaneensa hyviä työkaluja, sillä päiväkodin arjessa harvoin kerkeää keskustelemaan lasten tunteista. (Laulau 2013.)

Tunneuksussa keskitytään lapsen tunnemaailmaan, opettaen että kaikki tunteet on sallittuja. On tärkeää oppia hillitsemään tunteita, oppia kokemaan niitä, tunnistaa ne ja myös näyttää ne. Lapsi ei pysty odottamaan tuntiakaan saadakseen vastauksen kokemalleen tunteelle, se tulee käydä läpi saman tien. Tunnetaidot ovat läsnä koko ajan, ja ne ovat osa persoonallisuutta. Kirja antaa neuvoja tunneilmaisun oppimisessa (Peltonen & Kullberg-Piilola 2000, 16-20.)

9 KASVATTAJA

Päiväkodin arjessa tulisi kiinnittää huomiota kiireettömyyteen ja huomioida lapsiryhmän ikä- ja kehitystaso. Lasten temperamentti sekä lapsiryhmän dynamiikka vaikuttaa siihen, kuinka ryhmä toimii. Silloin kun arki on suunniteltu ja organisoitu hyvin, lapsen toiminta sujuu paremmin. Lapsen itsetunnon ja minäkuvan vahvistumiselle on tärkeää, että lapsi saa päivittäin aikuiselta onnistumisen kokemuksia ja kannattelevaa vuorovaikutusta. Leikkipedagogiikan ja ohjatun toiminnan lisäksi päivän muu ohjelma suunniteltava, organisoitava ja ohjattava. Päivärytmin tulee olla ennakoitava ja säännöllinen, toisaalta taas joustava. Aikuisten vastuulla on aina lapsen sosiaalinen asema, joten keskeistä pedagogiikassa on suunnitella toiminnat lapsen kehitystä ja kasvua tukeviksi. (Järvinen & Mikkola 2015, 52.)

Haastavasti käyttäytyvillä lapsilla tilanteet, joissa joutuu odottamaan voivat olla erityisen vaikeita. Esimerkiksi, jos ruokailutilanteiden alkuun liittyy odottamista ja hiljaa istumista, voi siitä olla mahdotonta selviytyä. Muut pöydässä istujat voivat syyllistää lasta, joka ei pysty noudattamaan ohjetta olemalla hiljaa tai paikallaan. Lapsi saa kuulla moitteen päivittäin ja kymmeniä kertoja viikossa. Kasvattajan on löydettävä ratkaisuja tilanteisiin, jotka huomataan vaikeiksi. Lapsen on opeteltava odottamaan vuoroaan, mutta kasvattajan tehtävä on suunnitella ja organisoida toiminta niin, että odottelua on mahdollisimman vähän (Järvinen & Mikkola 2015, 52.)

Lasten haastattelun pohjalta tulee esiin, että aikuisia päiväkodissa tarvitaan neljään rooliin. Kiusaamistilanteiden selvittelyyn tarvitaan useimmiten aikuisten apua. Ns. *järjestyksen ylläpitäjä* auttaa riitatilanteissa ja huolehti rangais- tuskeinoista kuten jäähystä, hän myös tarkastaa leikkien sujumuuden. Hän huolehtii myös siitä, että jokainen lapsi saa omalla vuorollaan tehdä asioita. Toinen rooli aikuisella on *toiminnan järjestäjä*, lapset arvostavat suunniteltua toimintaa kuten esim. retkiä. Kolmantena haastattelussa tuli ilmi *hoivaajan rooli*. Lapsille on tärkeää käpertyä tarvittaessa aikuisen syliin ikävän yllättä- essä tai jos on surullinen mieli. Lapset mainitsivat neljäntenä *muut aikuisten tehtävät*, niitä ovat puhelimeen puhumiset, ruokailun järjestäminen, läsnäole- vien kirjaaminen, palaverit ja kahvitauot aikuisten huoneessa. (Roos 2016, 75- 76.)

9.1 Kasvattaja leikissä

Leikin avulla kasvaa yhteys lapsen ja aikuisen välille. Varhaiskasvatuksessa ei ole juurikaan painotettu kasvattajan osallistumista leikkiin, vaan tärkeämpää on ollut leikkikavereiden löytyminen. Kasvattajan leikkiminen nähdään usein persoonallisena ominaisuutena ja valintana, kyky ja halu leikkiä vaihtelee suu- resti. Tutkimusten mukaan lapset arvostavat leikkivää aikuista ja aikuisen mu- kana olo leikissä on päivähoidossa mieluisinta. Lapselle on tärkeää, että aikui- nen ottaa oikeasti roolin leikissä. Aikuisen läsnäolo luo läheisyyttä aikuisen ja lapsen välillä ja herkkyys huomata lapsen tarpeita paranee. Aikuisen luopu- essa auktoriteetistaan lapsen oppimismotivaatio ja aloitteellisuus lisääntyvät

tilanteessa, jossa leikki ja tutkiminen ovat pääasia lopputuloksen sijasta. (Järvinen & Mikkola 2015, 50.)

Myös lapsen päiväkotiarkea haastattelemalla tutkinut (Roos 2016, 83.) kohtasi vain kaksi lasta, jotka kertoivat leikkineensä kasvattajan kanssa. Fyysinen läsnäolo oli siis minimaalista lasten leikkitarinoissa. Lapset pitävät leikkiä tärkeimpänä päiväkodissa, mutta yleensä se saa tapahtua omalla painollaan. Vasta kun ristiriitoja syntyy, kasvattaja tulee apuun. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todetaan, että vaikka leikki onkin lasten välistä toimintaa, on siinä kasvattajan rooli tärkeä. Suunnitelmassa ohjeistetaan henkilöstöä ja lapsia kokemaan leikin riemua. Leikkiville lapsille ja aikuisille käsketään antaa leikkirauha. Henkilöstöä ohjataan myös tukemaan leikkiä ulkopuolelta tai olemalla mukana itse leikissä, psyykinen ja fyysinen läsnäolo leikissä ehkäisee ristiriitoja ja tukee lasten välistä vuorovaikutusta (Opetushallitus 2016, 29, 38.)

Professori Pentti Hakkarainen on pitkään tutkinut leikin pedagogisia mahdollisuuksia. Hänen mukaansa kasvattajan olisi otettava nykyistä tietoisempi ja aktiivisempi rooli leikin mahdollistajana ja rikastuttajana. Luova leikki on tutkitusti kehittävämpää kuin aikuisten tuomat valmiit käsittemallit. Leikki on niitä ainoita mahdollisuuksia, joissa lapsi voi vapaasti vaikuttaa ja käyttää valtaansa. Leikkiminen ei kuitenkaan aina onnistu. Useassa päiväkodissa käytössä olevat leikkien valintataulut antavat lapselle mahdollisuuden valita leikki. Aina leikki ei ala kuitenkaan sujumaan johtuen esim. lasten kokoonpanosta. Lapsen halutessa vaihtaa leikkiä kasvattaja kertoo lapselle, ettei leikkiä saa vaihtaa, kun on juuri kyseisen leikin valinnut. Lapset tarvitsisivat leikkiin tukea aikuiselta, jolloin se voisi alkaa sujumaan. Kasvattajan tehtävä on luoda edellytykset leikille, kannatella ja leikkiä itsekin välillä. Liian tiukaksi ohjelmoitu arki ei anna tilaa vapaalle leikille, lapset joutuvat valitsemaan leikkinsä ajan mukaan, jolloin luovuus kärsii. Lapsi voi jopa opetella olemaan leikkimättä, jos leikille ei anneta tarpeeksi tilaa. (Järvinen & Mikkola 2015, 46-48.)

Lapsille on kuitenkin annettava myös aikaa vapaalle leikille, se ei tarkoita kuitenkaan, että aikuinen on kokonaan leikin ulkopuolella. Leikkiä tarkkailemalla tai leikissä mukana olemalla aikuinen saa lapsesta arvokasta tietoa. Henkilös-

tön on havainnoitava lasten leikkiä ja dokumentoitava sitä. Havainnointi hyödynnetään toiminnan suunnittelussa ja ohjaamisessa ja se lisää henkilöstön ymmärrystä lasta kohtaan. Pedagogisessa toiminnassa leikkiin voi yhdistää improvisaatiota, satuja ja draamaa. Henkilöstön on tiedostettava leikkien eri merkitykset lapsen oppimisessa ja hyvinvoinnissa. (Roos 2016, 83-84; Opetushallitus 2016, 39.)

Arvo-Kas-hanke, joka kohdistuu päiväkodin arvokasvatukseen, toteutettiin vuosina 2013-2014. Siinä keskeisiksi teemoiksi nousi lapsen kuunteleminen ja kohtaaminen aidosti ja läsnäolo. Hanke toteutettiin yhdessä lapsiryhmässä. Hankkeessa lasten leikkihuoneisiin sijoitettiin tuoli aikuiselle, joka mahdollisti läsnäolon ja havainnoinnin ja alettiin puhua ”nojatuolipedagogiikasta.” Kiireetön läsnäolo rauhoitti lapsia, jonkun piipahtaessa huoneessa levottomuus lisääntyi välittömästi. Aikuinen panosti tietoisesti leikin kehittelyyn. Kun jokaisella oli lupa keskittyä lapsiryhmäänsä, havainnointi helpottui. Lapset alkoivat kuunnella aikuisia paremmin, kun kokivat, että heitäkin kuunnellaan. He kuuntelivat myös toisiaan paremmin ja oppivat selvittämään ristiriitojaan omatoimisesti kuin aiemmin. Vuorovaikutuksessa aikuinen korosti kosketusta ja katsekontaktia ja vähensi ääntään. (Nätyнки 2016, 100-103.)

9.2 Kasvattajan tehtävä

Puhumalla ja sopimalla työtavoista luodaan toimintakulttuuri, sitä voidaan jatkuvasti kehittää ja muuttaa. Työtapojen kehittäminen onnistuu vain koko tiimin kanssa, joten jokaisen on sitouduttava yhteisiin sopimuksiin. Toimintaa arvioi-
dessa käytetään positiivista korjaavaa palautetta, näin yhteishenki pysyy hyvänä. Tiimissä on pystyttävä puuttumaan myös tilanteisiin, joissa yhteisistä sopimuksista luistetaan tai käytös on epäammattillista. Epäkohtiin puuttuminen on jokaisen vastuulla, jos asioista ei pystytä puhumaan on koko tiimi konfliktissa. Tiimin on ensin yritettävä ratkaista ristiriitoja, jos se ei onnistu esimiehen on autettava. Tiimin jännitteet kuormittavat työyhteisöä ja ilmapiirin huonontuminen lisää sairauspoissaoloja. (Järvinen & Mikkola 2015, 60.)

On tärkeää hyödyntää kasvattajien vahvuudet ja erityisosaaminen tiimissä, uudet työntekijät on perehdytettävä omaksumaan lapsuutta arvostavia pedagogisia työtapoja. Työssä jaksamista parantaa mahdollisuus keskustella työstä ja siihen liittyvistä asioista. Hyvät vuorovaikutus- ja yhteistyötaidot ovat edellytyksenä Yhteisölliselle toimintakulttuurille. Lapsille kasvattajien arvostava vuorovaikutus antaa hyvän mallin. Jokainen kasvattaja on vastuussa tiimin ilmapiiristä, sillä kasvattajien väliset jännitteet kuormittavat lasta. (Järvinen & Mikkola 2015, 61-62.)

Suurin osa lapsen ja aikuisen välisistä kontakteista on muistuttamista ja ojentamista, lasten omat aloitteet ja aikuisten kommunikointi lapsille voi jäädä vähäiseksi. Lapsi aistii herkästi perustunnelman, eikä ota kontaktia aikuiseen aikuisen ollessa ilmeeton ja etäinen. Lapsen huomattessa aikuisen vain tekevän tietyt hoitorutiinit hän välttelee vuorovaikutusta aikuisen kanssa ja osoittaa mieltään. Aikuisen ollessa passiivinen hän laiminlyö tärkeimmän eli vuorovaikutusympäristön kehittymisen. Vetäytyvä aikuinen estää tämän kehityksen, voidaan jopa väärin luulla lapsen saavuttaneen varhaiskypsän itsenäisyyden, kun aikuinen tuntee itsensä tarpeettomaksi. (Kalliala 2012, 54-55.)

Usein kasvattaja voi omasta mielestään olla läsnä ja kuunnella lasta aidosti. Useissa tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että aikuinen onkin näennäisesti läsnä. Aikuinen voi esimerkiksi jutella toisen aikuisen kanssa, samaan aikaan kun seuraa lapsen leikkiä tai olla puhelimesta tai jopa tietokoneella. Tämä ei ole läsnäoloa, vaan leikin häiritsemistä. Nojatuolipedagogiikan suunnittelussa mukana ollut Nätyнки herättelee kasvattajaa kyselemään itseltään kysymyksiä (kuva 2). Kysymykset herättelevät pohtimaan omia arvoja ja omaa ammatillista toimintaa sekä toisten arvostamista. (Nätyнки 2016, 109.)

Kukin meistä voi herätellä itseään vastaamalla seuraaviin kysymyksiin:

Kenelle lapsi kertoo asioistaan?

Miksi hän kertoo juuri tietyille aikuiselle?

Kuka lapsista tulee kuulluksi ja kuka ei tule koskaan kuulluksi, miksi?
Kokeeko lapsi itse tulleeksi kuulluksi?

Huomaanko lapsen, kun hän lähestyy minua? Miten toimin, kun lapsi yrittää tavoittaa huomioni?

Teenkö lapsihavainnointia? Miten tulkitseen havainnointiani?

Koskettelenko lasta/ aikuista keskustellessani hänen kanssaan?

Priorisoinko asioita? Miten priorisoin? Menevätkö paperityöt/puhelimeen vastaaminen/palaverit lapsen edun edelle?

Miten häiriötekijät voidaan järjestää niin, että ne eivät vaikuta lapsiryhmän toimintaan?

Viekö kiire ja väsymys positiivisuuden tunteen?

Kuinka paljon minulla menee aikaa päivittäin keskusteluun aikuisten kanssa?

Miten luon iloa ympärilleni? Miten luon positiivisuutta?

Mitä arvostan itsessäni/ muissa? Mitkä ovat asenteeni ja arvomaailmani ja kuinka nämä heijastuvat työssäni?

Kuva 2. Kysymyksiä kasvattajalle omasta työskentelystä (Nätynki 2016, 110)

10 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Suunnitteluprosessi käynnistyi käydessäni tutustumassa päiväkotiin helmikuussa. Tein siellä pedagogisen työharjoittelun huhtikuun puolesta välistä ke- säkuun loppuun. Sovimme opinnäytetyön aiheesta ohjaajani kanssa ja teimme sopimuksen opinnäytetyöstä helmikuussa päiväkodin johtajan kanssa.

10.1 Tavoitteet

Opinnäytetyöni tavoitteena oli suunnitella haastavasti käyttäytyville lapsille toimintaa, joka lisää esikouluvalmiuksia. 5-vuotiaita lapsia oli päiväkodissa 13, joukossa haastavia lapsia useampi, kenelläkään ei ollut diagnoosia. Tavoitteena oli myös saada kasvattajille uusia toimintamalleja jokapäiväiseen työhön. Halusin antaa konkreettisia ehdotuksia päiväkodin toimintaan, jotka helpottavat sujuvaa arkea ja josta kaikki hyötyvät. Ehdotukseni ovat saaneet tukea uusimmasta varhaiskasvatussuunnitelmasta.

Henkilökohtaisena tavoitteenani oli oppia lisää varhaiskasvatuksen viisivuotiaiden aihepiiristä sekä vilkkaiden ja haastavien lasten kohtaamisesta ja ohjauksesta. Halusin oppia lisää pienryhmäpedagogiikasta ja siitä, mitä on otettava huomioon toimintaa suunniteltaessa. Halusin myös lisätä tietämystäni, kuinka kasvattaja omalla työskentelyllään ja mallillaan saa lapset oppimaan hyviä toiminta- ja käytöstapoja.

10.2 Tutkimusmenetelmät

Valitsin opinnäytetyökseni toiminnallisen opinnäytetyön ja laadullisen tutkimusmenetelmän. Työni on myös etnografinen tutkimus, joka on yksi laadullisen tutkimuksen muoto. Laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus on tieteellinen tutkimusmenetelmä, jossa pyritään kokonaisvaltaisesti ymmärtämään kohteen ominaisuuksia, merkityksiä ja laatua. Merkityskokonaisuudet ilmenevät ihmisistä lähtöisinä olevana toimintana kuten ajatuksina ja päämäärien asetteluna. Tavoitteena on kuvata ihmisen kokemus koetusta todellisuudesta. Laadulliseen tutkimusmenetelmään sisältyy aina kysymys, mitä merkityksiä tutkitaan tutkimuksessa. Tutkimuksessa ei etsitä totuutta, vaan tavoitteena on tulkintojen avulla näyttää esim. tutkittavan toiminnasta jotain, jota ei välittömällä havainnolla havaitse. Juuri näitä arvoituksia yritetään avata. Laadullista tutkimusta voidaan toteuttaa eri menetelmillä. (Vilkkä 2005, 97-98; Jyväskylän yliopiston Koppa 2015.)

Opinnäytetyössä laadullinen tutkimusmenetelmä on perusteltu selvityksen toteuttamisessa silloin, kun tarkoituksena on ymmärtää ilmiön kokonaisvaltaisuus tai tavoitteena on toteuttaa idea, joka pohjautuu kohderyhmän näkemyksiin. Yksilöhaastattelussa tapoja aineiston keräämiseen ovat lomake- tai teemahaastattelu, usein riittää suuntaa antava tieto, joten kysymykset ovat avoimia. Usein riittää suuntaa antava tieto, joten välttämätöntä ei ole vastausten puhtaaksikirjoittaminen. Vastausten analysointi sopii tilanteisiin, joissa selvitystä käytetään tutkimustietona ja sisällöllisten valintojen perusteluna. (Vilka & Airaksinen 2003, 63-64.)

Tutkimukseni on myös etnografinen tutkimus, sillä tarkoitukseni on ymmärtää tutkittavia ja tutkijana olen ulkopuolinen osallistuja, mutta tutkimusaikana olen aktiivisesti tutkimusympäristössä. Kysymykseni liittyvät teemoihin ja ovat avoimia. Vastaukset kysymyksiin ovat tekstiä. Kananen (2014, 9, 22, 26) mukaan etnografinen tutkimus eroaa laadullisesta tutkimuksesta siten, että siinä eletään ilmiön elämää. Tutkimukseni tarkoitus on kehittää toimintaa eläen tutkimuskohteen kulttuurissa. Tutkimus koostuu laadullisen tutkimuksen tiedonkeru- ja analyysimenetelmistä. Aineistoa kerätään havainnoinnin ja teemahaastattelujen avulla sekä mahdollisten dokumenttien avulla. Etnografisen tutkimuksen juuret ovat antropologiassa, jossa kohteena oli kaukaiset kulttuurit. Tutkijan ymmärrys vaati kuukausien tai jopa vuosien viipymisen kohdekulttuurissa. Usein tutkija joutui aluksi opettelemaan kielensopeutuakseen yhteisöön. (Kananen 2014, 9.)

Etnografisessa tutkimuksessa tutkimusongelmana voi olla asian kehittäminen tai muutoksen aikaansaaminen, jolloin tutkijalla on halu saada aikaan muutos. Tutkimus ei pyri yleistämään ilmiötä vaan ymmärtämään sitä. Ilmiöstä voidaan laatia teoria, joidenka avulla vastaavanlaiset ilmiöt voidaan selittää. Ongelmasta johdetut kysymykset helpottavat tutkimusongelman ratkaisua, tutkimuskysymysten lisäksi on kysymyksiä, joilla lisätään tietoa tutkimuskysymyksiin. Avoimissa kysymyksissä on yleiskysymyksiä ilmiöstä ja tarkkoja kysymyksiä, joihin oletetaan tietynlaisia vastauksia. Kysymykset tuottavat lauseita, tekstejä ja tarinoita. (Kananen 2014, 19, 22-23.)

10.3 Tutkimustehtävä

Pyysin kirjallisen tutkimusluvan viisivuotiaiden lasten vanhemmilta maalishuhtikuussa (liite 1). Päiväkodin henkilökunnalle laadin lomakekyselyn heidän toiveistaan ja samalla kartoitin haasteita päiväkodista ennen työharjoitteluni alkamista. Aloin keräämään lähdeaineistoa kyselystä saamieni vastauksien perusteella ja aiheen tarkentuessa. Tutustui myös erilaisiin lapsille suunnattuihin leikki ja tuokio-ohjeisiin ja -malleihin.

Opinnäytesuunnitelmaa tehdessäni ajatukseni oli kehitellä päiväkotiin tuokioita, toteuttaa niitä ja lopussa arvioida, millaista kehitystä olen saanut tuokioilla aikaan lapsissa. Työn edetessä huomasin kuitenkin, miten pienistä palaista edistyminen koostuu, enkä voi todentaa tutkimuksen avulla kehitystuloksia. Kehitystehtäväkseni muokkaantui pienryhmätoiminnan suunnittelu haastavasti käyttäytyville lapsille. Toimintaa tukemaan suunnittelin ja toteutin tuokioita ja pyysin niistä palautetta kasvattajilta. Halusin kuulla, sopivatko ne päiväkodin toimintaan. Lisäksi halusin selvittää, mitä kasvattajat voisivat tehdä toisin, että päiväkodissa toiminta olisi lapsilähtöisempää ja ammatillisempaa. Uuden varhaiskasvatussuunnitelman myötä halusin tarjota malleja pienryhmäpedagogiikkaan. Sovimme päiväkodin kanssa työni olevan valmis syksyllä 2018.

10.4 Tiedonkeruumenetelmät

Kanasen (2014, 78) mukaan etnografisessa tutkimusmenetelmässä tutkija perehtyy tutkittavaan ilmiöön tai kohteeseen etukäteen erilaisten dokumenttien avulla. Tutkija saa tiedon siitä, millaisen kuvan kohderyhmä haluaa antaa itsestään ja toiminnastaan. Myös haastattelujen jälkeen ja koko tutkimusprosessin aikana on hyvä perehtyä tutkittavan ympäristön asiakirjoihin ja toimintatapoihin. Perehdyin tutkimukseni sisällön tarkennuttua päiväkodin nettisivuihin ja harjoittelun alettua myös kirjalliseen materiaaliin päiväkodista, sen toimintastrategiasta ja arvoista.

Tutkimuksessa käytän tutkimusmenetelminä **havainnointia**, **teemahaastattelua** ja **kyselyjä**. Toimintatuokioitteni arviointi perustuu lomakekyselyyn henkilökunnalta, lasten suoraan palautteeseen ja keskusteluihin henkilökunnan

kanssa. Havaintoja ei ole tarkoitus ottaa suoraan tutkimusmateriaaliksi, vaan niiden pohjalta teen päätelmiä, joita analysoin, arvioin ja punnitsen kriittisesti. Alasuutarin (1989) mukaan havainnot ovat johtolankoja todellisuuden piirteille, jotka eivät ole havaittavissa suoraan. Tarkkailu tutkimuksessa tarkoittaa sitä, että kerätään materiaalia tutkimukseen havainnoinnin menetelmää käyttäen. (Hirsjärvi ym. 2007, 178.)

Vilkan (2005, 119-121) mukaan osallistuva havainnointi on tavanomainen tapa havainnoida toimintaa. Menetelmän avulla saa tietoa tutkittavasta, niin yksilönä kuin yhteisön jäsenenäkin. Tutkija on osa toimivaa yhteisöä erottaen kuitenkin oman roolinsa, joten omaa toimintaa on tarkasteltava kriittisesti. Osallistava havainnointi on hyvä keino kehittää ajattelu- ja toimintatapoja työyhteisössä. Tutkija hyötyy myös silloin, jos tutkittavista ei ole aikaisempaa tietoa. Ns. hiljaisen tiedon avulla tutkija oppii toimimaan työyhteisön sääntöjen ja ohjeiden mukaan ja aistii ajattelutavat. Kanasen (2014, 83) mukaan tuttuus voidaan kokea myös ongelmallisena, kun tutkija on osallistuvana havainnoimassa. Tieto halutaan pitää mahdollisimman objektiivisena laadullisessa tutkimuksessa minimoiden tutkijan vaikutus. Tutkijan vaikuttavuutta tutkimustuloksiin kutsutaan reaktiivisuudeksi, tutkija ns. saastuttaa tutkimustuloksia, jolloin niiden luotettavuus kärsii.

Tutkijan läsnäolo vaihtelee kentällä tilanteen mukaan, välillä hän on toiminnan keskipisteessä ja välillä ulkopuolisena tarkkailijana. Tavoitteena on ymmärtää ja kuvata tutkimuskohdetta, jotta tutkija saa tarvitsemansa tiedon tutkittavistaan. Muistiinpanojen tekeminen, keskustelujen nauhoittaminen tai videointi mahdollistaa asioiden tallentumisen. Päiväkirjan pitäminen osallistujien keskusteluista ja toiminnan suunnittelusta on myös tärkeää, tätä kutsutaan tutkimuspäiväkirjaksi. Päiväkirjaan kirjataan aineistoa analysointia varten sekä myös oman toiminnan havainnointia, tutkimuksen edistymistä, tunnelmia ja kysymyksiä. (Huovinen & Rovio 2008, 106-107.)

Minulla oli hyvät mahdollisuudet toteuttaa havainnointia päiväkodissa. Suhteellisen pieni ja tiivis työyhteisö mahdollisti keskustelut ja havaintojen tekemisen päiväkodin arjessa. Minut otettiin osaksi tiimiä, joten pääsin asioiden ytimiin ja tilanteisiin tarpeeksi lähelle. Havainnoin käytännössä lapsia, aikuisia ja

toimintaa koko ajan, kun olin päiväkodissa. Havaintoja tein päiväkodin sisätiloissa, niin leikin, ruokailujen, tuokioiden, siirtymisten kun lepo hetkenkin aikana. Myös ulkona ollessamme havainnoin lapsia ja aikuisten toimintaa. Tilanteen mahdollistaessa sain hyviä ja antoisia keskusteluja aikaiseksi. Keskustelin myös päiväkodin johtajan kanssa harjoittelun aikana. Pidin päiväkirjaa, johon kirjasin havaintoni.

Havainnoin päiväkodissa viisivuotiaille tällä hetkellä suunniteltua ja toteutettua toimintaa sekä haastavaa käytöstä ja sen mukana tuomia ongelmia. Havainnoin myös kasvattajien toimintaa eri tilanteissa. Havainnointia pystyin tekemään päivittäin työvuoroni aikana. Perehdyin päiväkodin toimintamalleihin perehtymällä materiaaleihin ja haastatteleamalla työntekijöitä. Havaitsin pian aloittaessani päiväkotiharjoittelun, että siellä haastavaksi toiminnan teki mm. päiväkodin sisätilat. 5-vuotiaita ei voinut jakaa omaksi ryhmäkseen, vaan ryhmäjako toteutettiin tilannekohtaisesti. Pienet WC- ja eteistilat toivat myös omat haasteensa toiminnan toteutukselle. Myös henkilömitoitus oli tiukempi verrattuna vastaavaan kaupungin päiväkotiin. Henkilökunnalla meni osa työajasta keittiötöihin ja siivoamiseen. Tämä aika oli tietysti pois lapsilta.

Havainnoinnin lisäksi haastattelu on yksi tärkeimmistä aineiston keräysmenetelmistä. Oleellista on, että haastateltavalla ja tutkijalla on yhteinen kieli. Tutkijan on luettava haastateltavaa tarkoin, mitä hän sanomisellaan tarkoittaa, jotta säästytään vääriltä tulkinnoilta. Kysymysten avulla tutkija kasvattaa ymmärrystä tutkittavasta. Kysymykset kohdistuvat yksilön tai ryhmän toimintaan ja niistä saadut tutkimustulokset on pysyttävä anonyymeina. Teemahaastattelu on yleisemmin käytetty tiedonkeruumenetelmä, siinä tutkija saa haltuunsa ilmiön ja kasvattaa ymmärrystään informaation kautta. (Kananen 2014, 91.) Käytin haastattelua päästäkseni paremmin perille päiväkodin arkeen ja sen toimintamalleihin. Haastattelun suoritin muutaman kerran samalle henkilölle ja haastattelin myös muita työntekijöitä. Haastattelusta tein muistiinpanot ja lisäsin niillä ymmärrystäni.

10.5 Havaintoja lasten ja kasvattajien toiminnasta

Päiväkodissa on 50 lasta ja työntekijöitä on kuusi. Tämänhetkinen työtiimi oli toiminut yhdessä vuoden ajan ja tilanne haki toimintamallia edelleen. Työntekijät kokivat kuormittavana vilkkaan lapsiryhmän, haasteelliset päiväkodin sisätilat ja melun. Lapsiryhmässä oli haasteena myös monikulttuurisuus.

Päiväkodissa oli käytössä ns. leikki- ja leikkitalu, josta lapset valikoivat mieleisensä tekemisen, mahdollisuuksia tähän oli aamupalan jälkeen ja päivälevon jälkeen. Lapset valitsivat, mitä haluavat tehdä ja kysyivät siihen luvan kasvattajalta. Kasvattaja sitten arvioi, onko ryhmädynamiikka sopiva ja tarvittaessa ohjasi lapsen valitsemaan jonkun muun toiminnan. Lapset olivat kasvattajien näköpiirissä, sillä ovet keittiön, ison leikkitalun ja ns. toimiston välillä pidettiin auki. Jo normaalista lasten leikkimisestä, kuten legojen käsittelystä ja mielikuvituksellisesta roolileikistä, syntyi melua. Samassa tilassa, missä leikittiin, osa lapsista saattoi nukkua.

Kasvattajilta vaadittiin jatkuvaa valppautta, heidän tuli puuttua useasti lasten leikkeihin. Syynä oli toisen nimittely, syrjiminen leikissä, fyysisen kivun tuottaminen, liian aggressiivinen kovaääninen leikki, johon saattoi sisältyä lelujen heittäilyä, tai väärä ryhmädynamiikka. Tilanteissa kasvattaja antoi ohjeita, ja jos tilanne ei muuttunut, joku leikkijä poistettiin ryhmästä esim. pöytätehtäviin tai lapset saivat valita muun leikin.

Kasvattajan läsnäolo leikissä oli olematonta, en juurikaan nähnyt, että kasvattaja olisi jäänyt seuraamaan leikkiä tai leikkinyt siinä mukana. Jos kasvattaja oli paikalla, hänellä oli muu tehtävä, esim. hän teki kirjallisia tehtäviä ja saattoi ohimennen kommentoida lapsia leikkimään hiljempaa. Opiskelijana minulla oli mahdollisuus olla leikkivä kasvattaja välillä. Lapset olivatkin varsin hämmästyneitä, kun otin leikissä jonkin roolin. Melko nopeasti he kuitenkin oivalsivat, että olen oikeasti mukana. Huomasin tästä seuraavan hyviä asioita, leikki ikään kuin ajoi minut aikuiseksi, joka on kiinnostunut leikistä, sellaista kasvattajaahan lapset tutkimustenkin mukaan arvostavat.

Lapsien osallisuus huomioitiin mahdollisuutena valita jokin siirtymäleikki tai musiikkituokion laulu. Merkkipäivien ohjelmaan ja tarjottaviin lapset saivat jonkin verran kertoa mielipiteitään. Tietysti he saivat päivittäin valita leikkejään, mutta laajempi osallisuus jäi toteutumatta.

Toiminnan suunnittelun puuttuminen näkyi toiminnassa useasti. Osa henkilökunnasta saattoi olla tietämätön päivän kulusta. Usein ryhmäjakoja ja toimintaa suunniteltiin lennossa, joka tietysti näkyi myös lapsissa. Haastavasti käyttäytyviä lapsia suostuteltiin mieluummin ulkoilemaan, mikä toisaalta voi auttaakin energian purkamisessa. Toiminnan suunnitteluun haasteita toivat pakolliset siivoukset ja keittiötyöt. Yhden työntekijän poistuminen lisäsi muiden työtaakkaa. Työntekijän sairastuttua tilalle ei tullut automaattisesti sijaista, vaan tilanne katsottiin aina lapsimäärän mukaan. Pedagogiikka kärsi näissä tilanteissa.

Haastavasti käyttäytyvä lapsi vei usein yhden aikuisen huomion. Lapsen käyttäytyessä aggressiivisesti, esim. potkiessa, aikuinen vei hänet sivuun ja rauhoitti kiinni pitämällä, jos lapsi ei suostunut jäämään ns. jäähypaikalle. Usein tilanteita sattui ulkona ja ne saattoivat jatkua vielä sisälle tultaessa. Aggressiivinen lapsi loi pelkoa arempiin lapsiin ja vaikutti päiväkodin tunnelmaan. Aikuisten paha mieli jäi helposti päälle ja käytös saattoi näkyä muussakin käytöksessä.

Tilanteet, joissa lapset joutuivat odottamaan, haasteellinen käytös korostui. Tutkimustani aloittaessani yli kolmivuotiaita saattoi olla ruokailemassa samassa tilassa yhtä aikaa yli 30 lasta. Lapset tuli porrastetusti aamu-ulkoilusta sisälle. Muutama lapsi sai tehtäväkseen toimia avustajana pöydän kattamisessa. Kasvattajat odottivat, että kaikki lapset ovat pöydässä ja toiveena oli odottaa hiljaa. Vasta hiljaa oltuaan oli mahdollisuus lähteä hakemaan ruokaa pöytä kerrallaan. Ruokaa jaettiin keittiöstä, josta haettiin myös tarvittaessa toisen kerran. Sinne myös palautettiin likaiset astiat ja haettiin lopuksi leivät. Liikuminen loi levottomuutta, törmäyksiä ja melua. Tila täyttyi jatkuvista kyselyistä, saako hakea lisää jne. Useasti kasvattajan äänenkäyttö lisääntyi jopa huudoksi tilanteen rauhoittamiseksi. Ehdotuksestani kaksi pöydistä siirtyi keittiöön ja toimistoon. Tämä rauhoitti tilannetta jonkin verran.

Huomasin myös, että päivittäin oli tilanteita, joissa toiminta suoritettiin liian isoissa ryhmissä, vaikka edellytykset olisi ollut pienempiin ryhmiin. Kasvattaja saattoi vaihtaa lennossa tai kesken päivän pienempien puolelle. Sijaisilla ei ollut aina käsitystä, mikä olisi heidän tehtävänsä.

Henkilökuntaa ollessa vähemmän haastavaksi tulivat iltapäivän tilanteet, jolloin jonkun työntekijän oli oltava keittiössä ja siivottava, mutta lapsia oli toisaalta niin paljon, että kasvattajan oli oltava lapsiryhmässä. Jatkuva lasten laskeminen ja miettiminen, kuka tiskaa tai siivoaa, rikkoi työrauhaa ja katkoi sujuvaa toimintaa. Se lisäsi levottomuutta ja ärtymystä työyhteisössä, mikä heijastui helposti myös lapsiin.

10.6 Kyselyn suunnittelu ja toteuttaminen

Hirsjärven ym. (2007, 190-196) mukaan kysely tunnetaan *survey*-tutkimuksen tavallisimpana menetelmänä. *Survey* tarkoittaa sellaista kyselyn, haastattelun ja havainnoinnin muotoa, jossa kohdehenkilöt ovat osa jotain perusjoukkoa ja aineisto kerätään standardoidusti. Etuna on mahdollisuus koota laaja tutkimusaineisto lyhyessä ajassa sekä vastaajan mahdollisuus tarkkaan mielipiteeseen. Heikkoutena taas on vastaajien motivaation vaihtelu, väärinymmärrykset monivalintakysymyksissä perehtymisen puute ja kato vastauksissa. Kyselyn voi laatia avoimilla kysymyksillä tai monivalintakysymyksillä, sekä yhdistää näitä. Etnografisessa tutkimuksessa tutkija toimii tiedonkerääjänä, hän päättää itse kysymyksensä ja valitsee sen, keneltä ne kysyvät. Tilaa jää näin tutkijan harkinnalle ja päätöksille. (Kananen 2014, 23).

Valitsin avoimet kysymykset kyselylomakkeisiin, näin sain työntekijöiden omia mielipiteitä esiin. Halusin tehdä alkukyselystä (Liite 3) yksisivuisen, niin että siihen vastaamiseen ei menisi liikaa aikaa. Tällä varmistin myös sen, että kysymyksiin vastaajalla olisi mielenkiintoa vastata kaikkiin kysymyksiin. Alkukyselyn avulla kartoitin mm., millaista toimintaa tällä hetkellä minieskareille on tarjolla, millaista haastavaa käytöstä päiväkodissa on ja mitä toiveita heillä on tuokioitteni suhteen. Vein kyselyn päiväkotiin ja hain sen kuukauden kuluttua

pois. Kyselyiden mukaan liitin lähetetekstin (liite 2), joka motivoi kyselyyn vastaamisessa ja antoi informaatiota. Vastauksen sain viideltä työntekijältä. Lopukyselystä (liite 4) tuli pitempi, sillä pitämiäni tuokioita oli paljon ja halusin niistä kustakin palautetta ja parannusehdotuksia. Minulla oli tuokioista kirjalliset dokumentit ja kerroin niiden kulusta.

Harjoittelun aloitettuani perehdyin jo siellä käytössä oleviin toimintoihin. Tällä hetkellä nimenomaan 5-vuotiaille oli 3 kertaa viikossa ns. kynätehtäviä ja mahdollisuuksien mukaan pienryhmätoimintaa. Perehdyin vastaavanlaisiin opinnäytetöihin. Vilmi (2015) opinnäytetyössään ”Lapsen haastava käyttäytyminen ja arvostava kohtaaminen varhaiskasvatuksessa” perehtyy haastavaan käytökseen ja siihen, mitä on arvostava ja hyvä kohtaaminen varhaiskasvatuksessa. Suomi (2013) opinnäytetyössään ”Haastavan lapsen kohtaaminen varhaiskasvatuksessa” on perehtynyt haastavaa käyttäytymiseen ja siihen, kuinka lapsi tulisi kohdata. Hän on tehnyt myös oppaan siihen liittyen. Saarela (2016) kandidaattityössään ”Haastavat lapset päiväkodissa” huomioi päiväkodin toimintastruktuurin vaikuttavuuden haastavan käytöksen lisääntymiseen. Karttunen (2016) kandidaattityössään ”Haastava lapsi perheessä- lastentarhanopettajien kokemuksia yhteistyöstä vanhempien kanssa” painottaa kasvatusyhteistyön tärkeyttä.

11 TOIMINTATUOKIOT

Saamani haastattelukyselyn perusteella ja havaintojeni mukaan esiin nousivat ylivilkkaus, keskittymiskyvyn puute, kielivaikeudet ja taidottomuus leikkiä vieraampien ryhmäläisten kanssa. Vaikeutta oli myös kynätehtävissä. Haastavaksi koettiin iso lapsiryhmä, erityishuomiota tarvitsevat lapset ja melu. Alkuperäinen suunnitelmani oli jakaa minieskareiden ryhmä kahtia ja pitää kullekin ryhmälle kaksi tuokiota viikossa. Toinen tuokio olisi liikuntapainotteinen, ja toinen tuokio harjaannuttaisi emotionaalisia ja sosiaalisia taitoja. Varsin pian huomasin, että minun oli yksinkertaistettava suunnitelmiani ja toteutettava tuokiot pienemmille ryhmille. Totesin myös, että toteutan tuokiot sisätiloissa, koska ulkona on aina paikalla muitakin lapsia ja keskittyminen vaikeutuu. Oivalsin myös, että parhaimpia tuokioita ovat sellaiset, joissa ei ole liikaa istumista, vaan niissä on toimintaa mukana.

11.1 Tuokioiden suunnittelu

Suunnittelussa mietin aluksi mihin ns. haasteeseen tuokiolla haluan vastata, seuraavaksi mietin tuokion kulun ja suunnittelin sille tavoitteet. Testailin tuokioiden mielekkyyttä omilla lapsillani ja kyselin myös odotuksia henkilökunnalta. Varsinkin kädentaito-tuokioita suunnitellessani huomioin lasten mielenkiinnon kohteet ja heidän taitonsa. Huomasin suuria eroja lasten hienomotoriikassa ja keskittymisessä. Kaikki lapset osasivat kyllä kynäotteen, mutta eroja ilmeni sorminäppäryydessä ja ohjeiden sisäistämisessä. Nämä piti ottaa huomioon suunnittelussa.

Tuokiot kestivät kymmenestä minuutista kahteenkymmeneen minuuttiin, joten niille oli helppo löytää aikaa. Useampien tuokioiden toimintaympäristön valmiiksi laittaminen vei vain vähän aikaa, askartelutuokiot vaativat aikaa sekä ennen, että jälkeen tuokion. Pidin tärkeänä, että tuokioissa esim. tunnetaitojen opettelua, mutta vastapainoksi oli mukava tarjota lapsille kädentaitoja edistäviä tuokioita. Muutamassa tuokiossa apuna oli kirjastosta lainattu kirja.

Tuokioissa oli sosiaalisia valmiuksia kehittävinä tavoitteena mm. kärsivällisyyden opettelu, pettymyksen sietäminen, toisten huomioon ottaminen, tunteiden tunnistaminen, tunnetaidoissa harjaantuminen, rauhoittumiskeinojen oppiminen, oman vuoron odottaminen, esiintyminen, oman mielipiteen kertominen, anteeksianto- ja pyynti tilanteiden harjoittelu, oman kehon tilan rajaaminen, myönteisten asioiden löytäminen toisesta ja niistä kertominen, kiittäminen kohteliaista sanoista, jännityksen vähentäminen sekä tiedon lisääminen. Luovissa ja hieno- ja karkeamotorisia taitoja kehittävässä tuokioissa tavoitteena oli mm. taiteellisuuden lisääminen, ohjeiden kuunteleminen ja annettujen ohjeiden mukaan toimiminen, keskittyminen, onnistumisen tunteen kokeminen, luovuuden ja mielikuvituksen harjaantuttaminen, esteettisyyden kokeminen ja hieno- ja karkeamotoristen taitojen kehittyminen.

11.2 Tuokioiden toteutus

Aloin pitämään tuokioita jo toisella harjoitteluviikolla ja pyysin niistä palautetta saman tien sekä lapsilta ja mahdollisesti paikalla olleelta kasvattajalta. Juttelin tuokioiden onnistumisesta myös oman ohjaajani kanssa, joka toimi päiväkodissa lastentarhanopettajana. Arvioin myös itse tuokioiden sujumista. Tuokioita oli kaikkiaan 11 ja ryhmäkoot vaihtelivat yhdestä lapsesta kymmeneen. Tavallisin ryhmäkoko oli 4-6 lasta. Omat haasteensa toivat keväällä olevat juhlat ja niihin valmistautuminen, jolloin tuokioitteni pito sai väistyä. Henkilökunta auttoi minua pienryhmien muodostamisessa ja mahdollisti minulle tuokioiden pitämisen. Tuokiot toteutettiin yhtä lukuun ottamatta sisällä. Mielestäni se oli hyvä ratkaisu. Silloin keskittyminen oli parempaa ja ryhmälle oli helpompi järjestää sopivat puitteet.

Yllätyin lapsiryhmän haasteellisuudesta, ja se muovasi minun tuokioitteni pitotapaa. Se myös haastoi minut toimimaan lapsiryhmän mukaan. En voinut juurikaan ennakoon tietää, ketä lapsia oli paikalla, kun ryhmää pidin, joten esimerkiksi siinä, kuinka lapset sijoitin istumaan toisiin nähden, oli merkitystä toiminnan onnistumiselle. Alussa kun en vielä tuntenut lapsia hyvin, tuokiot vaativat tarkan suunnitelman. Myöhemmin pystyin muuttamaan suunnitelmaa lennossa, jos tilanne niin vaati.

11.3 Palautetta tuokioista kasvattajilta ja lapsilta

Liikunnallisessa päiväkodissa arvostettiin tuokioita, joissa oli liikunta mukana, se rauhoitti myös tuokiota mahdollistaen rauhallisemman osion. Tuokio, jossa käsiteltiin erilaisia tunteita, sai kasvattajilta hyvää palautetta. He olivat huomanneet, että useammalla lapsilla oli vaikeuksia sanoittaa tunteensa ja osata käsitellä niitä. Tuokio herätti heitä pohtimaan, että tällaisia tuokioita kuuluisi olla useammin. Pehmolelun mukaan ottamista anteeksipyynnön harjoitteluun kasvattajat pitivät onnistuneena. Päiväkodissa on heidän mukaansa jatkuvasti tarvetta auttaa anteeksipyyntötilanteissa lapsia. Tuokio herätti tarpeen myös seksuaalikasvatukseen, koska lapset olivat selkeästi kiinnostuneita aiheesta.

Tuokioita, joissa lapsen tuli kertoa, missä on hyvä tai toisesta lapsesta jotain positiivista, pidettiin toimivina juuri aremmille lapsille. Tuokiot lisäävät omanarvontunnetta ja yhteenkuuluvuutta. Ryhmäkokoja säätelemällä voidaan kasvattajienkin mielestä saada onnistumisen kokemuksia omien mielipiteiden julki tuomiseen. Ryhmässä oli muutama lapsi, joiden haastavuus tuli esiin juuri siinä, etteivät he kertoneet omista mielipiteistään varsinkaan ryhmässä.

Hienomotorisia taitoja kehittävässä luovissa tuokioissa kasvattajat pitivät tärkeinä lapsien mielenkiinnonkohteiden huomioonottamisen ja yksilöllisen ohjaamisen mahdollisuuden. Päiväkodissa kädentaitojen harjoittamiset ovat tällä hetkellä vähäisiä kasvattajien mielestä, lapsille ne ovat kuitenkin mieleisiä. Satumaalaustuokiossa, jossa lapset piirsivät ja maalasivat satua kuunnellessaan, pidettiin hyvänä luovuuden mahdollisuutta ja erilaisten työvälineiden käyttöä.

Eskariin liittyvät tuokiot olivat kasvattajien mielestä kohderyhmälle juuri sopivia. Pidin aiheeseen liittyen kaksi tuokiota, joista toinen oli toiminnallinen ja toinen kirjaan nojautuva. Kirjan lukemista lasten kanssa pidettiin tärkeänä ja koettiin lukemista olevan tällä hetkellä liian vähän. Tuokiossa lapsilla oli mahdollisuus vuorotelle kertoa kysymiäni asioita kirjasta. Osalla lapsista oman vuoron odottaminen oli haasteellista, tähän ehdotettiin palloa, jonka olisin ojentanut aina vastausvuorossa olevalle. Vaikka useammassa palautteessa olikin ehdotettu, että ryhmä toimisi paremmin, jos ryhmässä olisi muutama lapsi, oivalsi yksi kasvattaja, että lasten on hyvä saada myös kokemusta isommassa ryhmässä toimimisesta, sillä niinhän esikoulussa useimmiten toimitaan.

Lapsilta sai parhaan palautteen tuokioista, joissa oli liikuntaa ja toimintaa. Vilkaat lapset pystyivät keskittymään toimintaan, kun siinä ei ollut liikaa odotettua. Tunteita käsittelevissä tuokioissa osa lapsista kertoi mielellään kokemuksistaan, varsinkin tilanteista, joissa heille oli tullut hyvä mieli. Vaikeista tunteista, kuten surusta ja pettymyksestä, oli vaikeampi kertoa. Anteeksi-pyyntötuokio oli lapsista mieluinen, nallen mukana olo oli mukava kokemus. Osa haastavista lapsista ei osannut arvioida tuokioita, paremminkin kiinnostavuuden saattoi päätellä havainnoimalla.

Lapset innostuivat oitis, kun kuulivat tulossa olevan jonkin tuokion, jossa tehdään käsin jotain. Näissä tuokioissa ei juurikaan kuullut, että lapsi olisi halunnut pois tuokiosta. Toiminta imaisi mukaansa vilkkaammankin lapsen.

12 ANALYSOINTI

Kanasen (2014, 111) mukaan etnografisessa tutkimuksessa tiedon keruu ja analyysi etenevät sykleissä. Tietoa kerättyään tutkija perehtyy aineistoon, josta voi nousta uusia kysymyksiä. Näihin uusiin kysymyksiin hän hakee tietoa uudesta aineistosta. Tutkija on lupautunut löytämään vastauksen tutkimuskysymykseensä, se on jokin looginen selitys ilmiöön liittyvistä asioista. Juuri tällä tavalla myös minun tutkimusprosessi eteni. Alkuhaastattelun jälkeen ja perehtyessäni dokumentteihin minulle tuli lisää kysyttävää. Tein teemahaastatteluja ja sain eväitä tuokioiden suunnitteluun. Toimintatuokioiden pitämisen jälkeen tekemästäni kyselystä sain tukea tutkimukselleni. Havainnointia tapahtui koko prosessin aikana.

Analysoinnissa käytin diskurssianalyysiä, jossa on kontruoiva näkökulma. Jokisen ym. (1993, 9) mukaan siinä kielenkäyttö on itsessään osa totuutta. Tärkeää on aineiston perusteellinen tutkiminen ja syvälinen vuoropuhelu sen kanssa. Analyysi ei ohjeista tutkimustapaa, vaan tutkijan on se itse luotava. Saamani aineiston kirjoitin puhtaaksi ja järjestelin saamani vastaukset omiksi sarakkeiksi. Havaintojeni ja pohdinnan avulla tein aineistostani johtopäätöksiä.

13 UUDET TOIMINTASUOSITUKSET

Päiväkodissa oli tarve muutokselle. Alkujaan ajattelin, että ainoastaan lapsille tulisi saada tuokioita ja sellaista toimintaa, joka tukisi heidän kasvuaan, nimenomaan näille haastavasti käyttäytyville lapsille. Opinnäytetyöprosessin edetessä ja tietoni ja käsitykseni lisääntyessä olen kuitenkin sitä mieltä, että muu-
tosta on tapahduttava koko päiväkodissa henkilökunta mukaan lukien. Tilanne, joka oli opinnäytetyötä tehdessä, oli sen hetkinen. Antamani ehdotukset ovat suunniteltu sitä tilannetta silmällä pitäen. Näihin johtopäätöksiin olen päättynyt analysoidessani tiedonkeruumenetelmillä saamaani aineistoa ja käyttä-

mällä saamaani tietoperustaa apuna. Kaikkia antamiani ehdotuksia ei tietenkään pysty saman tien toteuttamaan. Osan ehdotuksista voi laittaa hautumaan.

Työskentelytilat

Päiväkodin pohjaratkaisu on tietyntyylinen, eikä ulkoisiin puitteisiin voi vaikuttaa. Päiväkodin sisäisiä tiloja mielestäni olisi kuitenkin mahdollista jakaa kevytrakenteisilla sermeillä, kaapeilla tai sohvilla. Tämänhetkiselä tilanjaolla pienryhmätoiminta ja sen suunnittelu kärsii juuri ison tilan tuomista haasteista, kuten melusta ja mahdollisuudesta juosta tilassa. Se lisää levottomuutta ja tekee katkonaiseksi lasten toiminnan. Myös kasvattajan on vaikea keskittyä tiettyihin lapsiin, kun hän kokee tarvetta kartoittaa hajallaan olevia lapsia. Lapsella on oikeus laadukkaaseen toimintaympäristöön varhaiskasvatussuunnitelman mukaan, myös tietoperustassani (5 LEIKIN MERKITYS) asiasta mainitaan.

Leikkivalintataulu olisi aika päivittää. Tämän hetkiset mahdollisuudet kädentaitojen harjoittamiseen ja luovaan toimintaan päiväkodissa ovat vähäisiä. Mahdollisuus leikkaamiseen, liimaamiseen, maalaamiseen ym. pitäisi olla mahdollistettu. Haastavasti käyttäytyvälle lapselle juuri käsillä tekeminen auttaa rauhoittumisessa ja saa aikaan mielihyvän ja onnistumisen tunteita. Perusteluita löytyy (4 PEDAGOGINEN TOIMINTA) teoriaosuudessani. Taulusta pitäisi myös löytyä mahdollisuus olla yksin tai kirjan lukeminen. Jos lukeminen ei aikuiselta onnistuisi saman tien, sille voisi sopia ajan myöhemmäksi päivää, satujen ja kirjojen kuuntelu ja katselu rauhoittaa tilannetta. Kirjavalinnoilla voi vaikuttaa siihen, minkälaisia keskusteluja kirja luo. Kirja villistä ja huonokäytöksestä lapsesta voi herättää kasvattajan ja lapsen pohtimaan omaa käytöstään. Toteuttamani satumaalaus (liite 5/2) antaa lapselle mahdollisuuden luovutteen. Valitsemalla aiheeksi jonkin tunteita käsittelevän kirjan, siitä saa myös pedagogisen kasvattavan tuokion.

Lapsilla tulisi olla paikka, jossa he voisivat levätä ja rauhoittua. Sopivanlainen sohva houkuttelee katselemaan kirjoja. Lukemisen merkitystä lapsen kehitykselle ei voi väheksyä. Myös yli kolmivuotiaalla lapsella tulisi olla mahdollisuus kuunnella ja katsella aikuisen lukemaa kirjaa ja tehdä kuulemastaan ja näkemästään omia havaintoja. Sohva voisi olla myös paikka, jonne lapsella olisi lupa ja mahdollisuus mennä rauhoittumaan. Lukemisen tärkeyteen perehdyin teoriaosuudessa (9 HAASTAVA KÄYTÖS, Kielelliset ongelmat).

Yli kolmivuotiaiden ruokailu olisi hyvä porrastaa, kun ryhmässä on levottomia lapsia. Rauhallisemmat lapset voisivat aloittaa ruokailun ensin ja haastavat lapset, jotka muutenkin usein ruokailevat nopeasti tulisivat lopuksi. Voisiko ruokailun aloittaakin näkkileivän syönnillä? Usein levottomuutta lisää jo kova nälkä, näkkileipää syödessä melu vähentyisi. Yli kolmivuotiaalla sen en uskoisi vaikuttavan ruokahaluunkaan. Näin säästyisi yksi reissu keittiössä. Yhtenä mahdollisuutena olisi tuoda ruokailukärrä ruokailutilaan. Ryhmän toimintaan olen perehtynyt teoriaosuudessa (7 RYHMÄN MERKITYS.)

Päiväkodissa on tilanteita, joissa haastava käytös tulee esiin, jollei tilanteita ole suunniteltu. Odottamistilanteet tulisi minimoida. Kun huomataan tilanne, jossa haastava käytös korostuu, on tilanteeseen haettava uusi toimintamalli. Äänen korottaminen syyllistää turhaan lapsia, jotka ovat käyttäytyneet hyvin. Haastava lapsi ei taas osaa vielä odottamisen taitoa vaan turhautuu, tästä perusteluja löytyy (11 KASVATTAJA) teoriaosuudestani.

Leikin arvostus

Tällä hetkellä leikki on pitkälle vapaata ja nojautuu ns. leikkitaulun suomiin mahdollisuuksiin. Vapaa leikki on itsessään arvokasta ja siihen tulee olla lapsella mahdollisuus päivittäin. Leikin pedagogisia kasvatusmahdollisuuksia tulisi enemmän hyödyntää. Mielestäni olisi myös erityisen tärkeää, että kasvattaja rantautuisi mukaan leikkiin. Leikin merkitystä on painotettu varhaiskasvatussuunnitelmassa, ja siellä nimenomaan kasvattajaa rohkaistaan olemaan mukana leikissä. Myös teoriaosuuteni (5 LEIKIN MERKITYS ja 11.1 Kasvattaja leikissä) puoltaa tätä. Kasvattajan mukanaolosta on selkeää hyötyä, ja se on tärkeää työtä. Leikissä mukanaoloksi ei katsota tai samanaikaista keskus-

telua toisen kasvattajan kanssa. Lapsi vaistoaa poissaolevan aikuisen ja käytös on sen mukainen. Viikkosuunnitelmaan voisi lisätä tuokion, jossa aikuinen on leikissä mukana.

Lapsi tarvitsee tukea leikeissään. Lapsen kertoessa haluavansa vaihtaa leikkiä usein on syynä vuorovaikutusongelma muiden leikkijöiden kanssa. Aikuisen tulisi tässä tilanteessa selvittää, mistä on kyse, ja olla mukana toimivan leikin syntyemisessä ja ohjaamisessa. Leikkikin on taito, joka pitää opetella. Jos lapsi ei saa harjoitella kaverisuhdetaitoja päiväkodissa, vaikeuttaa se hänen esikoulua ja kouluun sopeutumista. Lapsi voi myös valita mieluummin yksin leikin, jos ei saa tukea leikinharjoitteluun. Teoriaosuudessa (11.2 Kasvattajan tehtävät) perehdyn asiaan.

Työnjako

Päiväkodissa on sekä lastentarhanopettajia että lastenhoitajia. Tällä hetkellä toiminnan suunnittelu-aika on minimaalista lastentarhanopettajilla. Vaikka päiväkodin arki rullaa näinkin, olisi toiminnan suunnittelulle löydyttävä aikaa, sillä ilman suunnittelua toiminta ei ole enää pedagogisesti laadukasta. Lastentarhanopettajan osaaminen ei mielestäni tällä hetkellä pääse oikeuksiinsa. Toiminnan suunnittelua painotetaan varhaiskasvatussuunnitelmassa. Päiväkodissa, jossa on haastavia lapsia, aikuisten ajasta kuluu enemmän aikaa tilanteiden selvittelyyn ja lasten rauhoitteluun. Tällöin kaikkien kasvattajien läsnäoloa tarvitaan enemmän kuin ryhmän ollessa rauhallinen. Työn suunnittelussa tulisi kuitenkin mahdollistaa lastentarhanopettajille mahdollisuus rauhassa suunnitella päiväkodin toimintaa. Päiväkotiin tulisi saada työntekijä siistimis- ja keittiötöihin. Työyhteisön toimivuuden tärkeydestä kerron tutkimuksessani (11.2 kasvattajan tehtävä.)

Toiminnan suunnittelu lapsilähtöiseksi

Perehtyessäni materiaaliin, joka koski haastavien lasten kasvatusta, siellä korostui se, että lapsi on keskeneräinen uutta oppiva yksilö. Lapsilla oleva haastava käytös, jokin asia, mitä he eivät vielä osaa on otettava paremmin esille toiminnassa. Jos haasteena on esim. kiusaaminen tai kovaäänisyys, lapsi tarvitsee näihin taitoihin lisää harjoitusta. Pienryhmätoimintaa voisi suunnitella

tarpeiden mukaan, kuten teoriaosuudessa (7 RYHMÄN MERKITYS, Pienryhmätoiminta) kerron. Suunnitellessani tuokiota anteeksipyyttämisestä en ollut vielä tietoinen Kimochis-menetelmästä (10 KEINOJA AUTTAA LASTA.) Mielestäni tunnetaitojen opettelu juuri esim. oman pehmolelun avulla voisi lisätä mielenkiintoa, sen huomasi itsekin tuokiota pitäessani. Lapsi voisi aikuisen avulla miettiä, minkä tunteen käsittely on vaikeaa, ja sitä voisi harjoitella oman lelun avulla. Kerran viikossa tapahtuma tunnetaitojen opettelu vahvistaisi taitojen oppimista.

Lapsiryhmän ottaminen toiminnan suunnitteluun on laadukkaassa varhaiskasvatuksessa ja osallisuuden mahdollistamisessa oleellista. Lapsi motivoituu paremmin päiväkodin toimintaan ja sitoutuu siihen, mitä on ollut itse suunnittelemassa. Lapsen itsetuntoa parantaa, kun hänen ajatuksiaan kuunnellaan. Lapsi oppii myös perustelemaan valintojaan ja huomaa, mitä niistä seuraa. Osallisuuden tärkeydestä kerron laajasti teoriaosuudessa (6 OSALLISUUS.)

Vuorovaikutukseen panostaminen

Lapsen arvostus ja luottamus aikuiseen kasvaa pikkuhiljaa. Aikuisen tulisi olla lapselle turvallinen ja lohtua antava yhteisessä toiminnassa mukana oleva. Aikuisella tulisi olla kyky ja halu kohdata lapsi yksilönä. Silloin kun lapsella on haastavaa käytöstä, ammattitaito joutuu lujille. Myönteinen suhtautuminen lapseen ja halu auttaa lasta mahdollistaa lapsen kasvun ja kehityksen. Tästä teoriaosuudessa (11.2 Kasvattajan tehtävä.) Huoltajan ja vanhemman tukeminen on tärkeää varhaiskasvatuksessa. Huomasin, että osa vanhempia ei ollut halukkaita yhteistyöhön. Miten tähän tulisi suhtautua? Vanhemmat tulisi saada ymmärtämään, että lapsen etu olisi, että kasvatus olisi yhdenmukaista niin kotona kuin päiväkodissakin. Tällä hetkellä esimerkiksi erityislastentarhanopettajan rooli päiväkodissa on riittämätön. Mielestäni se tulisi saada vastaavanlaiseksi, kun on kunnallisessa varhaiskasvatuksessa. Kaikilla lapsilla on oltava samantyyppiset mahdollisuudet tukeen, mitä he tarvitsevat. Kun tieto lapsen tuen tarpeesta tulee päiväkodista ja nimenomaan erityislastentarhanopettajalta, siihen vanhempikin varmaan luottaa ja uskoo paremmin.

Työnohjaus ja työssä jaksaminen

Havaintojeni, haastattelun ja kyselyn pohjalta henkilökunta tarvitsee työnohjausta. Päiväkodissa tapahtuvat haastavat tilanteet on saatava purettua ja käytyä läpi. Nykyisessä tilanteessa työntekijät käyvät tapahtumia läpi ymmärrettävästi työaikana, jolloin heidän läsnäolonsa lapsille vähenee. Työn tekemisestä voi loppua ilo ja samalla laatu kärsii. Esimiehen olisi otettava tosissaan tilanne, jossa työntekijä kokee uupuvansa. Ennaltaehkäisevänä toteutettu työnohjaus säästää mahdolliselta uupumukselta. Työyhteisössä positiivinen ilmapiiri ja yhteiset yhdessä sovitut säännöt auttavat eteenpäin. Asiaan perehdyntä teoriaosuudessa (11.2 Kasvattajan tehtävä.)

14 MENETELMÄN LUOTETTAVUUS, EETTISYYS JA TUTKIMUSTULOKSET

Janesickin (2009) mukaan laadullisessa tutkimuksessa ydinasioita ovat paikkojen, henkilöiden ja tapahtumien kuvaukset. Validius eli pätevyys merkitsee sitä laadullisessa tutkimuksessa, että kuvaukset ja selitykset ovat yhtenäisiä tulkintojen kanssa. Tutkijan tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta kohtaa tutkimuksen luotettavuutta, siinä on tullava esiin kaikki tutkimusvaiheet. Olosuhteet, joissa aineisto on kerätty, tulee kertoa selvästi, kuten myös se, paljonko aikaa siihen on kulunut. Tulosten tulkinnassa tulisi kertoa, mihin päätelmät perustuvat. (Hirsjärvi ym. 2007, 227–228.)

Pidän tutkimustani luotettavana, tutkimuskohteessa viettämäni aika kesti kymmenen viikkoa ja elin heidän kulttuurissaan intensiivisesti. Vahvistin luotettavuuden luettamalla aineiston kyselyihin ja haastatteluihin osallistuvilla henkilöillä sekä päiväkodin esimiehellä. Sain heiltä palautetta, että olen ymmärtänyt asiat oikein. Olen kertonut ja perustellut työhöni kaikki tekemäni ratkaisut. Kyselyihin ja haastatteluihin osallistuvien määrä on mielestäni riittävä, kun kyseessä on yksittäinen päiväkotit. Työssäni olen tutkinut asioita, jotka tukevat tutkimuskysymystäni. Käyttämäni lähdemateriaali on pääsääntöisesti viime vuosilta ja on laadukasta. Perehtyessäni vastaavanlaisiin opinnäytetöihin, joissa oli tutkittu haastavaa käytöstä (12.4), ilmeni samanlaisia tuloksia. Olen tehnyt oikeanlaisia tulkintoja ja tulokset ovat pysyviä.

Koen sillä, että olin tutkimuskohteessa läsnä ja elin heidän kulttuurissaan, olleen myönteisiä kokemuksia työyhteisöön. Olen avannut heidän silmiään kysymyksilläni ja havainnoinneillani. Ulkopuolisena henkilönä olen osannut suhtautua yksikköön kriittisesti, ja tutkijan ominaisuudessa minun on ollut helppompaa antaa ehdotuksia toiminnan parantamiseksi. Olen omalla esimerkilläni lisännyt kasvattajien ymmärrystä leikin tärkeydestä ja sen pedagogisista mahdollisuuksista. Tutkimustietoon nojaten pidän myös tärkeänä pienryhmäpedagogiikan kehittämistä päiväkodissa.

Tutkimuksestani tekee eettisen se, että tutkimuskohteessa olevat työntekijät sekä lapset pysyvät anonyymeinä, eikä heidän henkilöllisyyttään voi jäljittää. Olen myös antanut toimintaohjeita rakentavasti, enkä ole kommentoinut yksittäisesti kenenkään työntekijän työskentelytapaa, vaan olen puhunut asioista yleisellä tasolla. Tutkimustehtäväni oli kehittää toimintaa haastavasti käyttäytyville lapsille. Ei pelkästään riitä, että toiminnan suunnittelussa huomioi heidät. Silloin kun haastavaa käytöstä ilmenee, se lisää myös haastavaa käytöstä. Arka lapsi vetäytyy kuoreensa pelätessään aggressiivista lasta, joku lapsi haluaa saman verran huomiota, kun haastava lapsi ja alkaa myös itse käyttäytymään huomionhakuisesti. Käydessäni syksyllä päiväkodissa huomasin selkeän eron. Kun tutkimani lapsiryhmä oli siirtynyt esikouluun, päiväkotiin jäävien lasten käytöksessä oli tapahtunut parannusta. Yksi 4-vuotias poika, joka oli ollut varsin huomionhakuinen, käyttäytyi hyvin, yksi poika, joka oli ollut puhumaton, oli alkanut puhua. Juuri tässä lapsiryhmässä, joka oli tutkimuskohteena, sattui olemaan useampi haastavasti käyttäytyvä lapsi, ja se kulminoitui koko ryhmän toimintaan. Haastavasti käyttäytyvällä lapsella on usein jokin taito, jota hän ei vielä osaa. Tätä taitoa tulisi lapsen saada harjoitella, nimenomaan päiväkodissa yhteistyössä huoltajien kanssa.

Tutkimukseni loppuun saatettuani olen tullut seuraavaan johtopäätökseen. Haastava käyttäytyminen on monen tekijän summa. Meistä jokainen on varustettu tietyllä temperamentilla ja luonteenpiirteillä. Vuorovaikutukseen toisten kanssa vaikuttaa henkilökemiat. Päiväkoti on lapselle ympäristö, jossa hänen on päivittäin otettava oma reviirinsä ja asemansa. Mielestäni myös päiväkotivoi lisätä haastavaa käytöstä esimerkiksi haastavilla tiloilla ja liian vähäisellä toiminnan suunnittelulla tai puutteellisilla henkilöstöresursseilla. Liian pitkä

odottaminen toistuvasti päivittäin lisää haastavaa käytöstä varmasti. Hyvällä suunnittelulla ja vuorovaikutuksella, lasten osallisuuden mahdollistamisella ja pienryhmäpedagogiikalla onnistuminen on varmempaa.

15 POHDINTA

Opinnäytetyö on ollut mielenkiintoinen ja haastava prosessi, se alkoi ajatuksen tasolla joulukuussa 2017. Kevättalvella tein karkean sisällysluettelon ja aloin etsiä tietoa aiheesta. Aloittaessani työharjoittelun aloitin myös opinnäytetyön toiminnallisen osuuden. Haastavaksi koin tehdä alkukyselyn, enhän tuntenut vielä työntekijöitä ja tutkimuskohdetta kovinkaan hyvin. Onnekseni kysymykset olivat onnistuneita. Halusin päästä mahdollisimman nopeasti kiinni päiväkodin tempoon. Se onnistuikin hyvin, minulla oli mahdollisuus sukeltaa täysillä siihen maailmaan, missä kasvattajat ja lapset elivät. Koin todeksi ne mielihetket ja tunteet, jotka sain kysymyksilläni esiin. Opin valtavasti uutta, myös sen, miten jatkuva saatavilla olo ja päiväkodin melu väsyttää. Sain myös onnistumisen ja ilon tunteita. Lapset ovat aitoja ja heiltä palaute tulee spontaanisti, myös päiväkodin henkilökunta oli mukavaa ja auttavaista.

Harjoitteluajana minulta ei juurikaan riittänyt rahkeita muuhun kuin kysymyksiini saamiini vastausten analysointiin ja haastatteluihin. Saatuani loppukyselyn tehtyä ja harjoittelun tehtyä voimani olivat täysin lopussa. Opintovapaa mahdollisti työhön keskittymisen, lopullinen suunta opinnäytetyölleni selventyi vasta syksyllä, kun analysointia tehdessä oivalsin, että hyödyllisempää päiväkodille on se, että kehitän päiväkodin toimintamalleja, enkä pelkästään toimintaa haastavasti käyttäytyville lapsille. Tähän ratkaisuun päiväkotikin oli tyytyväinen.

Päiväkodissa henkilökuntamitoitus ja haastavat tilat vaikeuttivat pienryhmätöitä. Myös useampi haastavasti käyttäytyvä lapsi muokkasi pitkälti ryhmäjäkoja. Itse näin pienryhmäpedagogiikan tarpeen erityisesti siirtymätilanteissa ja ruokailuissa. Uutena näkökulmana työhöni sain lähdemateriaalin avulla ajatuksen, että tietynlainen ympäristö ja toiminta voi myös lisätä haastavaa käytöstä. Esimerkiksi liika odottamisen vaatiminen lisää haastavaa käytöstä. Niin ollen toiminnan suunnittelu lapsilähtöisesti mahdollistaa toimivan arjen.

Aina sekään ei riitä. Silloin esimiehen tehtävä on auttaa henkilökuntaa. Usein haastava käytös voi olla ryhmäkohtaista, jolloin tilanne päiväkodissa rauhoittuu lasten siirtyessä esim. päiväkotiin. Tietysti lapsen tulisi saada apua ennen esikouluun siirtymistä.

Yksi lapsistani oli työelämään tutustumisjaksolla samaan aikaan toisessa päiväkodissa ja sai hyvää palautetta nimenomaan juuri siitä, että oli aidosti läsnä lasten kanssa ja leikki heidän kanssaan. Niinpä olen pohtinutkin, minne tuo leikkimisen taito katoaa, kun ikää tulee lisää. Vai onko se meillä jokaisella, jos vain rohkenemme ottaa sen käyttöön? Itsellä on kyllä taito ja halu heittäytyä leikkiin mukaan. Leikkimisen merkitys ja mahdollisuudet kasvatuksessa terävöityivät opinnäytetyötä tehdessäni. Itse tulevana lastentarhanopettajana aion omalta osaltani tuoda leikin tärkeyttä enemmän esille.

Oma ammatillinen kasvu on ollut suurta tämän prosessin aikana. Tehdessäni havaintoja ja teemahaastatteluja päiväkodissa puntaroin samalla mielessäni sitä, mitkä ovat minun arvojeni ja ajatuksieni kulloisessakin tilanteessa. Työkennelläänkö lapsen parhaaksi ja mitkä ovat ne asiat, joihin haluan itse panostaa? Omassa työssäni ja ympäristössäni olen törmännyt toimimattomiin työyhteisöihin. Tuntuu, että yhteiskunnan paineet alkavat vaikuttaa työntekoon ja haastavat yksittäisen työntekijän, juuri silloin tärkeää on yhteen hiileen puhaltaminen.

Jatkoksi opinnäytetyölle vois kehittää ohjeita, kuinka kohdata haastavasti käyttäytyvän lapsen vanhemmat ja lähipiiri ja saada hedelmällinen yhteistyö aikaiseksi? Olisi myös mielenkiintoista tietää, miten päiväkodin arki muuttuu toimintasuosituksieni mukaan toimiessa, ennaltaehkäiseekö se haastavaa käytöstä ja miten henkilökunta ottaa haasteen vastaan leikkipedagogiikasta? Myös odotustilanteisiin suunniteltu pedagoginen toiminta olisi hyvä tutkimuksen ja kehittämisen kohde.

LÄHTEET

Ahonen, L. 2017. Haastavat kasvatustilanteet. Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Autio, T. 1995. Liiku ja leiki. Motorisia perusharjoitteita lapsille. Lahti: VK-kustannus.

Brooks, F. 2018. Viskarin kirja. Tervetuloa Esikouluun. Suom. Nina Tarvainen. Helsinki: Otava.

Cacciatore, R., Riihonen, R & Tuukkanen K. 2013 Ammattilainen lasten tunteiden tulkkina. Teoksessa: Oulasmaa, M. & Riihonen, R. (toim.) Helsinki: Väestöliitto. Ammattikasvattajan kielletyt tunteet. Helsinki: Väestöliitto.

Canday, B. 2017. Tunteiden kirja. Suom. Riikka Harmaja-Pennanen. Sanoma Media.

Furman, B. 2010. Muksuopin lumous. Uusi tapa auttaa lapsia voittamaan psyykkiset ongelmat. Helsinki: Tammi.

Gustafsson, J. 2016. Varhaiskasvatus lapsen tulevaisuuden tukena. Teoksessa: Söder, K. & Karlsson, A. (toim.) Suomen koulutuspolitiikan tulevaisuus. Helsinki: Into Kustannus.

Hakonen, M. & Suma, S. s.a. Viisivuotias. PDF-dokumentti Saatavissa: http://www.naantali.fi/terveys/palvelut/neuvolat/info_vanhemmille/fi_FI/info_vanhemmille/files/93136228427902800/default/Viisivuotias_verkkomateriaali.pdf [viitattu 31.8.2018].

Heinonen, H., Iivonen, E. & Korhonen, M. 2016. Lasten oikeudet ja aikuisten vastuut varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Helenius, A. & Lummelahti, L. 2013. Leikin käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Huovinen, T. & Rovio, E. 2008. Toimintatutkija kentällä. Teoksessa: Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) 3. korj. p. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jyväskylän yliopiston Koppa. 2015. Laadullinen tutkimus. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://koppa.jyu.fi>utkimusstrategiat> [viitattu 11.12.2018].

Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuden ja yhteisöllisyyden varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Pedatieto Oy.

Kalliala, M. 2012. Lapsuus hoidossa? Aikuisten päätökset ja lasten kokemukset päivähoitossa. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Kananen. 2014. Etnografinen tutkimus. Miten kirjoitan etnografisen opinnäytetyön. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut. turva ja tunteet lapsen silmin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Karila, K. 2013. Suomalaisten päiväkotien kehittyvät pedagogiset käytännöt. Teoksessa: Pyhältö, K. & Vitikka, E. (toim.) Oppiminen ja pedagogiset käytännöt varhaiskasvatuksesta perusopetukseen. Tampere: Juvenes Print.

Karttunen, A. 2016. Haastava lapsi perheessä- lastentarhanopettajain kokemuksia yhteistyöstä vanhempien kanssa. Jyväskylän yliopisto. Pro gradu -tutkielma. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201612205199> [viitattu 30.7.2018].

Keltikangas-Järvinen, L. 1994. Aggressiivinen lapsi. Miten ohjata lapsen persoonallisuuden kehitystä. 4. painos. Helsinki: Otava.

Keltikangas-Järvinen, L. 2004. Temperamentti. Ihmisen yksilöllisyys. Helsinki: WSOY.

Kirveslahti, K., Sivén, T., Vanhala, M., Vinhunen, R. & Metso, V. 2018. Kasvun aika. 7. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Koivunen, P-L. 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Koivunen, P-L. & Lehtinen, T. 2016. Kasvu kiikarissa. Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kotkan kaupunki. 2018. Esiopetus. WWW-dokumentti. Saatavissa: [www.kotka.fi>asukkaalle>paivahoito](http://www.kotka.fi/asukkaalle/paivahoito) [viitattu 12.8.2018].

Kronqvist, E-L & Pulkkinen, M-L. 2007. Kehityspsykologia. Matkalla muutokseen. Helsinki: WSOY.

Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.1386/2010.

Lastensuojelulaki 12.4.417/2007.

Laulau. 2013. Kimochis tunne- ja vuorovaikutusmateriaalista hyviä oppimiskokemuksia. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.laulau.fi/uutiset> [viitattu 19.8.2018].

Lundán, A. 2012. Konstit vähissä? Ratkaisuja haastaviin kasvatustilanteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Mannerheimin lastensuojeluliitto. 2017. 5-6 v. Saatavissa: <https://www.mll.fi/vanhemmalle/lapsen-kasvu-kehitys/5-6-v/> [viitattu 13.8.2018].

Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. 2013. Pienten piirissä Jyväskylä: PS-kustannus.

Miikkulainen. L. 2018. Yli 12000 viisivuotiasta saa tänä syksynä varhaiskasvatusta ilmaiseksi-”Ulos jäävät usein ne, joille kasvatuksesta olisi eniten hyötyä”. Yle uutiset. Päivitetty 1.8.2018. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-10331057> [viitattu 31.8.2018].

Naantalin kaupunki. s.a. Lapsen 5. ikävuosi. Saatavissa www.naantali.fi/fi_FI/files/default [viitattu 12.8.2018].

Nätyнки, H. 2016. Nojatuolipedagogiikkaa- ”Minä kuuntelen sinua.” Teoksessa Roos, P. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. [kustannuspaikka tuntematon]. Saatavissa: www.piiaroos.fi .

Opetusalan ammattijärjestö. 2018. Varhaiskasvatus ja esiopetus- OAJ. Saatavissa: <https://www.oaj.fi/cs/oaj/varhaiskasvatus%20ja%20esiopetus> [viitattu 30.7.2018].

Opetushallitus. 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Määräykset ja ohjeet. Saatavissa: www.oph.fi [viitattu 2.7.2018].

Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2018. Grahn-Laasonen haluaa 5-vuotiaat maksuttoman varhaiskasvatuksen piiriin-kokeilu käyntiin. Päivitetty 4.2.2018. Saatavissa: https://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/grahn-laaksonen-haluaa-5-vuotiaat-maksuttoman-varhaiskasvatuksen-piiriin-kokeilu-kyynnistettiin [viitattu 31.8.2018].

Peltonen, A. & Kullberg-Piilola, T. 2000. Tunnemuksuu. tunnetaitoja perheille ja kasvattajille. Helsinki: Kirjapaja.

Perustuslaki 11.6.731/1999.

Roos, P. 2016. Mitä Kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: Waasa Graphics Oy.

Rusanen, S., Kuusela, M., Rintakorpi, K. & Torkki, K. 2014. Musta tuntuu pu-naiselta. kuvataiteellinen toiminta varhaisiässä. Helsinki: Lasten keskus ja Kirjapaja Oy.

Saarela, M. 2016. Haastavat lapset päiväkodissa. Oulun yliopisto. Kasvatustieteen kandidaattityö. Saatavissa: <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201604271555.pdf> [viitattu 30.7.2018].

Sajaniemi, N. 2006. Sääteleytoimintojen kehittyminen. Teoksessa Kontu, E. & Suhonen, E. (toim.) Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus. 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus.

Sinkkonen, J. & Korhonen, L. 2015. Pulassa lapsen kanssa. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Suhonen, E. 2009. Erityistä tukea tarvitsevan taaperon päiväkotiryhmään sopeutuminen: Monitapatutkimus vuorovaikutussuhteista ja niiden rakentumisesta. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Suomi, P. 2013. Haastavan lapsen kohtaaminen varhaiskasvatuksessa. Laurea-ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Saatavissa: [https://www.theuseus.fi>Suomi Piia](https://www.theuseus.fi>Suomi_Piia) [viitattu 30.7.2018].

Tahkokallio, K. 2003. Mitä tehdä levottomille lapsille. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.

Varhaiskasvatustilaki 8.5.2015/580.

Viljamaa, J. 2014. Kuka täällä oikein määrää. Lapsiperheen kasvatuskirja. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.

Vilenius-Tuohimaa, P. 2006. Kieli varhaisen matemaattisen ajattelun rakentajana. Teoksessa Kontu, E. & Suhonen, E. (toim.) Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus. 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino.

Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Vilmi, K. 2015. Lapsen haastava käyttäytyminen ja arvostava kohtaaminen varhaiskasvatuksessa. Lapin ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Saatavissa: <https://www.theuseus.fi>bitstream>handle> [viitattu 30.7.2018].

Tutkimuslupa

Tutkimuksen nimi ”Viisivuotiaiden taitojen harjoittaminen esikoulua varten”

Tutkimuksen kohde ja lupa vanhemmilta

Aloitan 10 viikkoisen työharjoittelun päiväkodissanne huhtikuun 16.päivä. Samalla teen opinnäytetyötä. Opinnäytetyöhöni liitteeksi suunnittelen 5-vuotiaille suunnattua kehittävää pedagogista toimintaa niin sisällä kuin ulkona. Opinnäytetyöhön kuuluu tutkia, mitä valmiuksia lapsilla olisi hyvä kehittää ja hyödyvätkö lapset toiminnasta. Päiväkoti on tilaajana opinnäytetyössäni ja teen tiivistä yhteistyötä heidän kanssaan. Pyytäisin nyt teiltä vanhemmilta lupaa käyttää lapsianne kehitys- ja tutkimustyössä. Työhön ei tule lapsen nimeä eikä mitään tunnistettavia asioita, vaan heistä kerrotaan anonyymisti.

Voitte olla minuun yhteydessä halutessanne lisätietoja tai jos teillä on ehdotuksia ja toiveita toiminnan suhteen. Ystävällisin terveisin: Minna Lampinen: minna.lampinen(at)edu.xamk.fi

Allekirjoitetun kaavakkeen viimeinen palautuspäivä on 28.2.2018.

Lapseni saa osallistua__ Lapseni ei saa osallistua__

Lapsen nimi_____

Vanhemman allekirjoitus_____

Alkukyselyn saate

Hei

Olen Minna Lampinen ja tekemässä päiväkotinne tarpeisiin opinnäytetyöni “Viisivuotiaiden taitojen harjoittaminen esikoulua varten”. Opinnäytetyöhön liitteeksi teen viisivuotiaille toimintaa sekä ulos että sisälle. Jotta toiminnasta tulisi juuri teidän päiväkotinne sopivaa pyytäisin teitä vastaamaan henkilökohtaisesti ja anonyymisti oheiseen kyselyyn. Aloitan päiväkodissanne sosionomin työharjoittelun huhtikuun puolessa välissä ja tarkoitukseni on toteuttaa yhdessä kanssanne suunnittelemaani kehittävää toimintaa. Haen kyselyn pois kahden viikon kuluttua 15.3. 2018.

Alkukysely päiväkodin henkilökunnalle

1. Mitä pedagogista toimintaa tällä hetkellä päiväkodissanne on 5-vuotiaille?

2. Oletko havainnut lapsilla puutteita jollakin osa-alueella esikouluun siirtyessä, jos olet niin mitä?

3. Miten liikunta näkyy 5-vuotiaiden päivässä?

4. Onko 5-vuotiailla todettu diagnooseja tai onko huomattavissa jotain esim. ylivilkkautta?

5. Mitä uutta konkreettista toimintaa kaipaisit nimenomaan 5-vuotiaille?

6. Mikä on mielestäsi haastavaa 5-vuotiaiden kanssa toimiessasi päiväkodissanne?

7. Mitä 5-vuotiaat tekevät mielellään ja mitä eivät haluaisi tehdä?

8. Miten monikulttuurisuus näkyy päiväkodissanne, mitä haasteita se luo?

10. Näkyykö osallisuus vielä päiväkodissa? (Uusi Varhaiskasvatussuunnitelma)

Lomakekysely päiväkodin henkilökunnalle

Arvioi tuokioiden sopivuutta päiväkotinne lapsiryhmään, jossa on haastavasti käyttäytyviä lapsia. Tuokioiden tarkoituksena on lisätä esikouluvalmiuksia. Kerro myös mitä tekisit toisin.

1. Noppaliikkeet
2. Empatiataidot
3. Tutustuminen ja kertominen itsestä
4. Tunteiden säätely ja oma keho
5. Kuuma tuoli ja selkähieronta sään mukaan

6. Lennokin askartelu

7. Eskarituokio

8. Muurahaisten / Perhosten askartelu

9. Esikoulusta kertovan kirjan katselu

10. Satumaalaus

Toimintatuokioiden aiheita

TUNNETAIDOT

- tunteiden kuten ilo, suru, viha, kateus, kiukku. pettymys harjoittelu
- tunteita käydään läpi kuvien ja esimerkkien kautta, lapset saavat kertoa miltä millaisessakin tunteessa tuntuu
- tunne- teemaa käytetään viikon aikana lukien tunne- aiheisia kirjoja, pelataan pelejä opetellen häviämistä, opetellaan purkamaan pahaa oloa liikunnan avulla

ANTEEKSI PYYTÄMINEN JA -ANTAMINEN

- tavoitteena taidon opettelu ja harjoittelu
- pehmolelun avulla harjoitellaan anteeksipyytämistä ja antamista, nallelta on helpompi pyytää anteeksi kuin kaverilta
- luetaan viikon aikana aiheeseen sopivia kirjoja
- kasvattajat kiinnittävät huomiota positiiviseen palautteeseen, kun anteeksipyyttäminen ja -antaminen onnistuu

SEKSUAALIKASVATUS

- tavoitteena lapsen tiedon lisääminen
- kerrotaan lapselle, että seksuaalisuus on jokaisen oma asia, eikä alastomuus sovi yleisille paikoille, eikä kukaan saa ilman lupaa tulla liian lähelle
- mahdollistetaan lapsille asiasta keskustelu
- luetaan viikon aikana aiheeseen sopivia kirjoja

ESIINTYMINEN

- tavoitteena esiintymisvarmuuden lisääminen, jännityksen vähentäminen, itsetunnon parantaminen, erilaisuuden hyväksyminen, toisten mielipiteiden kunnioitus
- pidetään tuokioita, joissa lapset pääsevät kertomaan itsestään, perheestään, taidoistaan, mieluisista asioista, peloistaan jne. olemalla ryhmän keskipisteenä.
- samalla viikolla luetaan aiheeseen liittyviä kirjoja ja harjoitellaan esiintymistä esim. teatterin avulla

ESKARI

- tavoitteena jännityksen vähentäminen, tiedon ja motivaation lisääminen
- eskarin leikkiminen, jossa kasvattaja toimii esikouluopettajana, lapsetkin ovat vuorollaan opettajia
- keskustellaan esikoulusta ja siihen liittyvistä kysymyksistä
- eskari aiheisten kirjojen lukeminen, esim. Viskarin kirja, tervetuloa esikouluun (Brooks 2018)

HIENOMOTORIIKKA

- tavoitteena kädentaitojen, keskittymiskyvyn, taiteellisuuden, luovuuden ja häviämisen sietokyvyn lisääntyminen
- aikuinen ohjaa lapsia liidokin värittämisessä ja koristelussa, sekä taittelussa, lopuksi järjestetään lennätyskilpailu

SATUMAALAUUS

- tavoitteena luovuuden, mielikuvituksen ja keskittymiskyvyn lisääminen
- aikuinen lukee tutun sadun ja ohjaa lapsia piirtämään ja maalaamaan jonkin tilanteen sadusta, rohkaisee ja antaa ideoita

KARKEAMOTORIIKKA YHDISTETTYNÄ NUMEROIHIN

- tavoitteena keskittymiskyvyn, vuoron odottamisen, toisten huomioimisen lisääminen, numeroissa ja ketteryudessa harjaantuminen, luovuuden lisääminen
- ringissä nopan avulla suoritettavat erilaiset tehtävät, esim. hyppää jalalla 5 kertaa